

magazine

**SO
CIUS.**

steunpunt
sociaal-cultureel
werk

2022

Ruimte voor reflectie, dialoog en meerstemmigheid

Pro- versus antivaxers, ecomodernisten versus ontgroeiers, mannen tegenover vrouwen, wokers versus antiwokers, plattelandsbewoners versus stedelingen, gelovigen versus niet-gelovigen, burgers versus politici, werknemers tegenover werkgevers, moslims tegenover niet-moslims, boomers versus millennials, Vlamingen tegenover Walen.

Wij-zij denken.

Oeroud.

Maar wat als het toxische vormen aanneemt? En hoe kan sociaal-cultureel werk vanuit zijn verbindende, kritische en laboratoriumrol een verschil maken?

Leven we in een **IK-tijdperk**? Haalt het individuele belang de bovenhand? Stellen we een algemene verzwakking vast van collectieve banden en gedeelde overtuigingen in de samenleving door de individualisering? Of zien we net zoekprocessen naar een herontdekken van het **WIJ** als antwoord op die samenlevingsverboddeling? En hoe definiëren we dan **WIJ**? Hoe kunnen we samenleven en gemeenschap vormgeven in een tijdperk van globalisering waarin ruimte en tijd krimpt en wereldwijde verbondenheid en afhankelijkheid toeneemt? Of vinden we geen *common ground* meer en neemt de verdeeldheid in de samenleving en een opdeling in, en conflicten tussen, groepen en kampen overhand toe? **Ik, wij, zij. Staan we op een kantelmoment in de samenleving?**

Met wie gaan we nog in gesprek? Wat gebeurt er als gesprekken alleen nog in echokamers van gelijkgezinden plaatsvinden? Wat met polarisatie, desinformatie en segregatie? Hoe verhouden identiteit en gemeenschap zich tot elkaar? Welke rol kunnen of moeten onderwijs, politiek en media spelen en wat doen ze nu? Hoe moet het nu verder met onze democratie? Hoe zien we een gedeelde toekomst?

Over dit en nog veel meer kwamen meer dan 200 sociaal-culturele professionals samen op onze jaarlijkse **Trefdag sociaal-cultureel werk** op 17 november 2022. Met dit magazine bieden we nog wat extra leesvoer en inspiratie.

Het Socius-team

voorwoord

inhoud

Taboe is het enige taboe – Badra Djait en Wim Erkelbout	6
Depolariserend werken in buurten – Avansa Kempen	16
Leesvoer	22
Werk in beeld: Annelies De Tender, Co-Searching	25
Kies niet voor de gemakkelijke weg – Naima Charkaoui	26

Luister- en kijkvoer	34
Werk in beeld: Hakan Kiliç, IC vzw	35
Van toeschouwer naar 'doeschouwer' – LABO vzw	36
Vragen aan Aeneas De Baets, Katrijn Zaman, Sara Motoï en Stefan Nieuwinckel	42
Stefaan fietst door het wij-zij landschap	46
Hoe omgaan met trollen, disputanten en meelezers? – Maarten Van Alstein	48

Scrolvoer	56
Pleidooi voor meer solidariteit en sociale zorgzaamheid – Rudi Laermans	57
Werk in beeld: Charlotte Van Grembergen, Welzijsschakels	65
Ondersteuning bij maatschappelijke spanningen – Agll	66
Wijzij – gedicht door Yusra Benfquih	73

Omgaan met polarisatie in je groep	74
Werk in beeld: Sarah Janssen, Onafhankelijk Leven	79
Niet veroordelen is de grondhouding van sociaal werkers – Cis Dewaele	80
Over Socius	86
Spotify-playlist: wij-zij denken	88
Publicaties	89

interview

Het wij-zij denken is van alle tijden. Maar de toxische vormen die polarisatie in onze samenleving steeds meer lijkt aan te nemen, stelt ook het sociaal-cultureel werk voor uitdagingen. Zijn er strategieën die we kunnen ontwikkelen om tot meer collectieve en gedeelde banden te komen en welke stappen moeten we daarvoor zetten? Socius ging in gesprek met Badra Djait en Wim Erkelbout. Allebei het hart op de tong. Allebei een brandende ambitie om meer verbinding te realiseren.

Wim Erkelbout,

werkt bij Avansa Oost-Brabant rond de thema's participatie en polarisatie. Daarnaast is hij docent aan de UCLL in de opleiding Sociaal-cultureel werk in Heverlee en bestuurder bij vzw WISPER. Hij deelt graag, ook zijn hart voor participatie. Verbeelding, creativiteit en constructivisme zijn zijn geliefkoosde gereedschap.

Badra Djait,

is coördinator Diversiteit & Inclusie aan de UGent. In haar vrije tijd is ze voorzitter bij Voem vzw en geëngageerd in de kunstensector bij muziektheater LOD, NTGent en De Centrale. Haar doel is bruggen slaan tussen wetenschap, kunst en diversiteit.

Taboe is het enige taboe

Je komt polarisatie op veel plaatsen tegen. Waar zien jullie het opduiken en hoe ziet het eruit?

Badra Djait: “We leven in een tijdperk van versnelde maatschappelijke ontwikkelingen. Migratie, individualisering, globalisering, klimaatverandering en informatisering zijn slechts enkele van de vele maatschappelijke ontwikkelingen die zich de laatste decennia hebben voltrokken. Onze samenleving verandert vele malen sneller dan dat mensen er zich aan kunnen aanpassen. Dat leidt ertoe dat mensen niet meer mee zijn. Het bezorgt hun een onveiligheidsgevoel. In de vorige eeuw was er bijvoorbeeld sprake van vrouwen of etnisch-culturele minderheden als traditioneel gedefinieerde groepen met gemeenschappelijke kenmerken. Daarvoor werd dan een specifiek beleid uitgewerkt. De 21ste eeuw wordt gekenmerkt door een groeiende diversiteit binnen de diversiteit, de zogenaamde superdiversiteit. Er is een veelheid aan genderidentiteiten, statuten, levensbeschouwingen, culturen, beperkingen ... Die superdiversiteit is enorm complex, en laat zich niet zo eenvoudig meten of in hokjes stoppen, net omdat mensen in toenemende mate zelf individueel willen bepalen hoe ze hun meervoudige of gelaagde identiteit vorm willen geven. Een meervoudige identiteit die bovendien vloeibaar en veranderlijk blijkt te zijn. Dat is voor mij de uitdaging. Het omgaan met die complexiteit in een samenleving die continu verandert; waarin de enige zekerheid de onzekerheid is. Het besef dat we leven in een tijdperk van permanente verandering.”

Complexiteit en onveiligheid gaan voor jou dus samen?

Badra: “Het niet meer mee zijn, geeft mensen een gevoel van onveiligheid. Kijk bijvoorbeeld naar de opkomst van genderinclusieve communicatie. Je merkt dat de oudere generatie het moeilijk heeft om haar taalgebruik te veranderen. Terwijl de jongere generatie dat opeist. Dat zorgt voor een gevoel van onveiligheid, van onzekerheid. ‘Wat gebeurt er hier allemaal? Wat gaat dat hier allemaal worden?’, klinkt het dan.”

Wim Erkelbout: “Dat is zeer herkenbaar. Je beschrijft de achtergrond waartegen het zich allemaal afspeelt. Mensen bekennen zich tot sociale netwerken. Vroeger waren die netwerken veelal locatiegebonden. Je kende alle mensen in je eigen straat. Of je organiseerde iets met collega’s op het werk. Die sociale verbindingen ontstonden meer ‘bij toeval’. Tegenwoordig zie je meer verbinding door de digitalisering en heb je meer *peergroepen* die verbonden zijn op culturele of identitaire eigenschappen. Die samenstelling verhoogt de kans op polarisering. Mensen lijken op elkaar en leren van elkaar. Ze ‘besmetten’ elkaar met een eigen discours. Zo komen ze in *gebubbelde* contexten terecht. Mensen in die bubbel denken dat wat zij bespreken hét dominante beeld is. Maar dat is eigenlijk maar één perspectief, één gezichtspunt op die wereld. Terwijl andere bubbels net hetzelfde doen, maar met totaal andere invalshoeken. Ik stel vast dat taal, afkomst, religie, maar ook leeftijd, levensfase of status, belangrijke kenmerken zijn van waaruit die bubbels ontstaan. En de mensen in die bubbels willen dat de wereld wordt geordend op basis van hun zienswijze. Mensen met jonge kinderen zullen niet begrijpen dat onvoldoende kinderopvang niet hoger op de politieke agenda staat. Voor hen is dat topprioriteit. Zij verstaan ook niet waarom niet iedereen daarin meegaat. Zo is het bubbelgedrag verantwoordelijk voor polariteiten waarbij mensen er zich te weinig bewust van zijn dat ze eenzijdig kijken naar het geheel. Die groepen hebben ook de neiging om te segregeren. Ze kennen elkaar niet en komen elkaar niet of nauwelijks tegen.”

Ik stel vast dat de openbare ruimte toch niet zo openbaar is. We lopen er naast elkaar in rond. Mensen zijn bang om oogcontact te maken. Laat staan dat ze iemand zomaar zouden aanspreken. Het ‘cafégevoel’ is weg. Ik ben blij dat je in deze context het gevoel van onveiligheid aanhaalt. Het lijkt cruciaal. Eerst moet mijn angst weg en dan zal ik je misschien aanspreken. ‘Ik ben bang dat je een andere taal zal spreken.’ ‘Ik ben

bang dat je mijn leefwereld niet kent.’ Al die potentiële onbekenden zorgen ervoor dat we moeilijk in de openbare ruimte met elkaar in verbinding geraken.”

Badra: “Het klopt dat als je een groep gelijkgezinden bij elkaar zet en hen in gesprek laat gaan over een bepaald onderwerp, de groep na het gesprek een extremer standpunt inneemt. Daarom dat we bij Voem niet in de eerste plaats inzetten op het bijeenbrengen van mensen op basis van een achtergrondkenmerk, maar op het verbinden van de superdiversiteit. Dat doen we door in te spelen op de gedeelde en gelaagde vloeibare identiteit. Zo proberen we een veilige omgeving te creëren waarin de superdiversiteit elkaar ontmoet, actief participeert en samen creëert. We zijn ons ervan bewust dat mensen een groot verlangen hebben om zich verbonden te voelen én om gewaardeerd te worden.”

Er wordt vaak gewezen op de invloed van individualisering. Ik hoor jullie ook zeggen dat de lokale gemeenschap verdwijnt, maar vervangen wordt door andere types van netwerken die meer gebaseerd zijn op identiteit, op gedeeld belang. Individuen gaan relaties aan, maar op een andere manier: in bubbels die elkaar versterken en die polarisering in de hand werken.

Badra: “Ja, maar ik wil daar wel aan toevoegen dat identiteit ook meer fluïde is geworden. Je bent niet meer zoals vroeger lid van een vereniging voor de rest van je leven. Jonge mensen willen zelfs geen lid meer worden, maar gewoon aanschuiven om rond een thema te werken. Een paar maanden later zitten ze dan weer bij een andere organisatie. Ook een huis koop je niet meer voor de rest van je leven. Een job, net hetzelfde. Omwille van die snelheid en van die veranderingen wordt er veel meer veerkracht van personen gevraagd. En dat kan soms zwaar zijn.”

De snelheid dwingt mensen bijna om fluïde door het leven te stappen.

Badra: “Bovendien zie je dat jonge mensen niet langer in hokjes geplaatst willen worden. Ze willen niet dat de overheid of een organisatie zeggen tot welke groep ze behoren. ‘Jij behoort tot de vrouwen.’ ‘Jij behoort tot de groep van mensen met een migratieachtergrond.’ Ze willen zelf hun gelaagde identiteit bepalen.”

We hebben dus het adagio van het verlichtingsproject bereikt. Denk voor jezelf. Ontwikkel je eigen persoonlijkheid. Loopt dat dan fout?

Wim: “Ik weet niet of het fout loopt. Ik ervaar het als een onvermogen om met iedereen empathisch te zijn. De laatste decennia is ons aangeleerd te specialiseren, te focussen om kwaliteit te bereiken. Mensen geraken gefocust op de dingen die zij beroepsmatig doen of maatschappelijk belangrijk vinden, al de rest is onbekend, wazig of fluïde. In België doen bijvoorbeeld 50.000 mensen aan geocaching. Terwijl miljoenen anderen niet weten dat zoiets bestaat. Zo zijn er honderden contexten, waarvan ook jij niet weet dat ze bestaan. Een beeld krijgen van de sociale omgevingsfactoren en verwachtingen van al die mensen en groepen is onmogelijk geworden. Projecteer dat eens op een stad zoals Brussel met haar tientallen taalgroepen en diverse gemeenschappen. Noem het een soort multigelaagde onwetendheid. Taal- en religieverschillen vergroten dat nog uit en hanteren →

“We zijn ons ervan bewust dat mensen een groot verlangen hebben om zich verbonden te voelen én om gewaardeerd te worden.”

“Kunnen praten met elkaar zonder in conflict te komen, is een eerste belangrijke stap.”

andere omgangsvormen, andere waardenkaders, en het eindresultaat is bij de ene groep dwingender dan bij de andere. Daarom is het volgens mij dé kunst, dé sociaal-culturele uitdaging voor de toekomst om naast *bonding* veel meer aan *bridging* te doen.”

Een gelaagde maatschappij. Weinig uitwisseling tussen mensen. Snelle veranderingen. Eigen levensprojecten. ... Ik zie de condities en de context, maar waar begint het proces van polarisatie? Welke factoren zorgen ervoor dat het toxisch wordt? Uiteindelijk zijn tegenpolen op zich niet slecht.

Wim: “Polarisatie heeft altijd bestaan. Er is in wezen ook niets mis mee. In een klassiek democratisch veld zijn die meningsverschillen net interessant. Ze versterken eigenlijk het eindresultaat van het denken van die democratische ruimte. Het is dus goed dat ideeën kunnen botsen. Ze maken de samenleving sterker. Maar vandaag ontbreken vaak de gedeelde, de gekende contexten in die samenleving. Empathie en naar elkaar luisteren, wordt dan moeilijk. Toxische polarisatie kan ontstaan omdat we beginnen te oordelen zonder elkaar te kennen. Dan gaat het niet meer over de inhoud, maar over vooroordelen en stereotypen tussen mensen of groepen. Het ‘wij tegen zij’ denken, en geen nuance meer toelaten.”

In onze hedendaagse bubbels versterken mensen elkaar ook in het afwijzen van anderen, er heersen krachten die de massa uit elkaar trekken. Waarbij de mensen die zich in het midden bevinden voortdurend worden aangespoord om een kant te kiezen. Botsende ideeën zijn dus niet het probleem, het wordt problematisch wanneer we op de man spelen zonder de bal nog te willen zien.”

Empathie is dus de conditie om connectie te blijven maken.

Badra: “Empathie moet je begrijpen als ‘Ik heb een ander idee, maar ik kan verstaan wat voor jou het

belang is. En ik kan samen met jou zoeken naar een gedeeld belang.’ Iemand niet veroordelen of uitgaan van het grote gelijk, maar luisteren naar wat die persoon bedoelt en je proberen in te leven in andere referentiekaders om op basis daarvan naar een consensus te zoeken. Maar dus ook de erkenning dat er een soort van meerstemmigheid is. ‘Let’s agree to disagree.’ We gaan op z’n minst proberen de dialoog aan te gaan, ook al zijn we het niet eens met elkaar. Kunnen praten met elkaar zonder in conflict te komen, is een eerste belangrijke stap.”

Bubbels kunnen fungeren als echokamers waarbinnen het eigen gelijk als het enige gelijk wordt beschouwd. Zeker ook online. Zo zijn het versterkende mechanismen.

Wim: “Er zijn nog meer brandversnellers voor toxische polarisatie. Zie hoe vandaag partijpolitiek interfereert met de media. Partijen moeten zeer snel hapklare meningen formuleren om zichzelf te profileren en tegelijkertijd hebben de media net die scherpe polariserende quotes nodig om titels te kunnen maken waar mensen op klikken. Die twee dingen versterken voortdurend het idee dat het niet goed gaat met de samenleving want ‘die staat tegenover die’. Zo wordt een vijandbeeld voortdurend opgepoekt of in stand gehouden. Je ziet dat een grote groep burgers daardoor politiek afhaakt. Ze zetten de hele politieke kaste onterecht weg als sjoemelend en onbetrouwbaar. Ze zonderen zich af van het volledige democratische spel waardoor er een nieuwe polariteit ontstaat.”

Badra: “Ik ga niet volledig akkoord. Politiek werkt op basis van stemmen en moet daarom op een of andere manier polariseren. Het klopt wel dat er mensen afhaken. Ze nemen misschien afstand van de politiek, maar ik ga niet akkoord dat ze zo polariseren. Mensen nemen daarom immers nog geen afstand van de rest van de samenleving. Voor veel mensen is politiek als publiek spel misschien gewoon irrelevant. Maar zijn ze

wel met politiek bezig in de kleine ruimte. Op sociale media, in hun wijk of in hun organisatie.”

Wim: “Ik denk dat we best onderscheid maken tussen politiek als maatschappelijk belang en de partijpolitiek. Daar ligt volgens mij de nieuwe frictie. Mensen zijn niet langer geneigd zich te bekennen tot een of andere historische stroming, maar hebben wel meningen. De participatie en de macht van partijvoorzitters die hun partij (‘wij’) willen positioneren tegenover andere partijen (‘zij’) zorgen voor polarisering.”

Raakt toxische polarisering aan radicalisering?

Badra: “Radicalisering ontstaat vanuit een groep gelijkgezinden. Daar wordt voortdurend op verder gebouwd. Zo blijven op den duur enkel de extremen over. De groep van gelijkgezinden wordt steeds kleiner tot je in die extreme bubbels zit.”

Wim: “Het heeft ook te maken met de toenemende trend naar meer activisme. Ik ben eigenlijk blij dat veel jongeren zich vandaag durven uitspreken als activist. Ik merk wel dat activisten zich doorgaans op één maatschappelijk issue manifesteren en met een duidelijke focus. Aan de andere kant merk ik ook →

een groep in de samenleving die problemen heeft met die voortdurende activistische stellingnames. Omdat ze die te extreem vinden. En mensen zijn dan niet langer geneigd te verbinden. Integendeel, ze gaan zich distantiëren.”

Polarisering dreigt zich bijna rond alles af te spelen. Bestaat er nog zo iets als *common sense* en hoe vul je dat begrip in?

Wim: “Voor mij is dat al het gemeenschappelijke. Dat waar we als samenleving het ‘samen’ in herkennen. Dat is geen lege doos. Zeker als we het multiperspectief en het kruispuntdenken binnenbrengen als potentiële oplossing voor zoveel polarisaties. Waarbij we onze persoonlijke identiteit niet herleiden tot één eigenschap, maar naar alle stukjes kijken die van ons een compleet mens maken. Al die stukjes maken het mogelijk dat we ons veel beter kunnen verbinden op de deelaspecten van ons zijn. Ik ben bijvoorbeeld niet enkel een ‘witte man’, maar ook vader, schilder, vijftiger, Vlaming, autodeler, bergwandelaar, constructivist, jazz-liefhebber ... De kans om daarin

iets gemeenschappelijks te herkennen, stijgt naarmate ik het lijstje nog aanvul.”

Dat begrijp ik, maar we hebben net ook vastgesteld dat tegelijk rond die stukjes snel bubbels en echokamers ontstaan.

Badra: “Multiperspectiviteit is een handvat om ermee om te gaan. Dat zou de basis moeten zijn van elke dialoog. We moeten ons bewust zijn van het feit dat we in een meerstemmige samenleving leven met verschillende standpunten. Het is de bedoeling dat we elke keer tot een consensus komen zonder dat je je eigen perspectief moet opgeven. Op basis daarvan kan je verder werken.”

Dan komen we wel opnieuw bij de conditie van empathie. Want met enkel de erkenning van het verschil geraak je er niet uit.

Wim: “Dat klopt, maar de basisvoorwaarde is dat we elkaar eerst beter leren kennen. Als we met elkaar in gesprek geraken, zullen we dingen vinden waarvan we denken: ‘Ah, jij ook?’ Het zijn die dingen die mij in staat

“Multiperspectiviteit is een handvat om met polarisatie om te gaan. Dat zou de basis moeten zijn van elke dialoog.”

stellen om empathisch te zijn rond zaken die niet van mij zijn. Je hebt die basis nodig om een band te creëren waardoor mijn stereotypering geen kans krijgt.”

Badra: “Stel dat ik iemand zou beoordelen op basis van enkel mijn waarden, dan zou het voor mij moeilijk zijn om samen te werken met verschillende types van mensen. Ook bij Voem. Als je geconfronteerd wordt met mensen die totaal anders denken, dan proberen we eerst te begrijpen wat daar de achterliggende reden van is. Op basis daarvan werken we verder. Wij proberen dus niet te oordelen of uit te gaan van het grote gelijk. Ook al gaat het over extreme meningen die niet tot de waarden van onze organisatie behoren. We proberen toch altijd eerst te luisteren en te begrijpen. Om zo ook die persoon de kans te geven meer naar jou toe te groeien en dus te verbinden.”

Wim: “Ik wil even terugrijpen naar de openbare ruimte. Dat gevoel van wantrouwen, van angst om mensen die je niet kent, te benaderen en te geloven in de goede afloop. Ik wil het gevoel om te avonturieren op het sociale domein terug in ere herstellen. Maar je voelt dat de psychische veiligheid en integriteit die daarvoor nodig is, ook gegarandeerd moet zijn. Ik pleit voor een cultuur van spontaniteit in ons sociaal gedrag in de openbaarheid. Het leuke van de uitwisseling van ideeën als rijkdom en zelfs als potentieel plezier.”

Welke strategieën kan het sociaal-cultureel werk hanteren op dat vlak? We hebben de ambitie om daartoe bij te dragen, maar hoe pakken we dat dan aan?

Badra: “Bij Voem vertrekken we altijd vanuit onze waarden. We zoeken naar verbinding. We zijn constructief kritisch. We zijn onbevooroordeeld, open en onafhankelijk. We reiken de hand uit door in dialoog te gaan met oog voor multiperspectiviteit en kritische reflectie. We zijn geëngageerd en steeds op zoek naar nieuwe paden. Vanuit een gezonde nieuwsgierigheid durven we buiten de traditionele

paden te treden. We geloven in het creëren van samenwerking, netwerken en verbinding tussen diverse werelden. We werken samen met partners met wie we op het eerste gezicht niets te maken hebben. Zo komt er ook vernieuwing. Het hanteren van een normatief kompas is dus al een van de strategieën.

Daarnaast werken we altijd op basis van de *triple win*. Als wij iets organiseren, moet er een win zijn voor de partner, onszelf en de leden. Als we gecontacteerd worden voor een samenwerking, geven we duidelijk aan dat we van bij het begin willen betrokken worden als gelijkwaardige partner. We willen mee over het concept nadenken en beslissen. Dat is bij wijze van spreken ook een vorm van dekolonisatie. We willen niet gebruikt worden om een lijstje af te vinken. Ten slotte werken we altijd aan een duurzame samenwerking, een duurzaam proces via dialoog. En we betrekken continu onze leden: onze artiesten, onze vrijwilligers, onze lidverenigingen. Dat heeft zo’n impact dat onze activiteiten per definitie zeer divers én zeer inclusief zijn. We werken niet op basis van één identiteit. We proberen al die identiteiten samen te brengen. Zowel in onze werking als in ons aanbod. Met als gevolg dat je dat terugziet bij ons publiek. Neem bijvoorbeeld onze activiteit *Veggie is halal*. Daarbij komen vooral nieuwkomers-vrouwen, maar ook mensen die in België geboren zijn samen om te koken. Elke keer kookt een andere persoon. De ene keer is dat dus Indonesisch, de andere keer een Soedanese maaltijd. Vrouwen zijn trots op hun culinair erfgoed. Die nieuwkomers-vrouwen komen van over heel de wereld en ze komen vanzelf. En dat is net zo interessant. Vanaf het moment dat je divers en inclusief bent, zijn ze er. Dat is de sterkte van Voem.”

Jullie creëren ruimtes, plekken waar mensen elkaar kunnen treffen vanop verschillende assen als tegengif tegen polarisering.

Badra: “In een zeer diverse omgeving heb je →

“We hebben een ambitieuzer gemeenschappelijk kader nodig. We hebben nieuwe rituelen nodig die we allemaal herkennen als zijnde ‘van ons.’”

sowieso die multiperspectiviteit. Iedereen in die omgeving is op zoek naar een soort van evenwicht. Dat maakt het verhaal net zo sterk. Iedereen probeert elkaar op een of andere manier te begrijpen. Multiperspectiviteit, sociale diversiteit ... dat leidt tot meer innovatie en tot meer creativiteit.”

Maar je zoekt altijd wel een punt van gemeenschappelijke interesse, het snijpunt op die assen. Alle ander assen liggen bij wijze van spreken open, maar je connecteert vanuit je gemeenschappelijke interesse.

Badra: “Verbinding zoeken is inderdaad de strategie.”

Wim: “Kunst- en cultuurbeleving verbindt ook altijd. Dat levert gedeelde emotie op. En het zijn die positieve emotionele verbindingen die maken dat je een meer affectieve band hebt dan de verstandelijke band van ‘Ik begrijp jou en jij begrijpt mij. En dat moet dan maar volstaan.’ Ik wil de sector ook uitdagen om niet te snel tevreden te zijn met dooddoeners. Bijvoorbeeld het samenlevingsconcept ‘een gemeenschap van gemeenschappen’. Dat vind ik een zwaktebod. Eigenlijk zeg je dan: ‘Het beter samenleven zonder segregatie lukt niet. Dus laten we nu een term vinden voor de toestand zoals die vandaag is.’ We moeten verder durven mikken. We hebben een ambitieuzer gemeenschappelijk kader nodig. We hebben nieuwe rituelen nodig die we allemaal herkennen als zijnde ‘van ons’. We hebben vernieuwing nodig en aanvaarding dat het verleden maar het verleden is.

Zijn we ons bewust van bijvoorbeeld nieuw taboe? Er is maar één taboe nodig en dat is ‘het taboe zelf’. Hoe vaak hoor je mensen zinnen inslikken omdat ze bang zijn om iets verkeerd te zeggen? Bang om iets aan te raken waardoor je het contact verliest. Er is naar mijn smaak te weinig geloof in de goede afloop van ieder gesprek, van iedere discussie. Conflicten hoeven we

vooral niet uit de weg te gaan, maar aan te gaan. Maar uiteraard steeds aan de absolute vormvoorwaarde: respect.”

Maar hoe doe je dat als sociaal-cultureel werker?

Wim: “Vanuit Avansa Oost-Brabant hebben we ons uitvoerig ingelezen in onderzoek over polarisatie. We hebben tijd genomen om de complexiteit te begrijpen van dat ding waarvan iedereen denkt dat je er beter van afblijft omdat je er niets aan kan doen. We hebben de ambitie uitgesproken dat we daarin wel iets kunnen wijzigen. We zijn van oordeel dat we eerst het theoretische kader van toxische polarisatie moeten verspreiden zodat iedereen zichzelf kan betrappen op het feit dat ze er zich ook schuldig aan maken. Daarvoor heb je (zelf)inzicht nodig. Daarnaast hebben we nood aan preventie en (herstel)bemiddeling. En aan geslaagde voorbeelden. We moeten aan mensen tonen dat het niet moeilijk is. Iedereen kan mee in dit denken.”

Je reikt kaders aan die mensen in staat stellen om na te gaan wanneer ze zelf polariseren en die zichtbaar maken wat beter zou kunnen zijn. Wat volgt dan?

Wim: “Ik heb ooit toevallige passanten tegenover elkaar in een piepklein tentje op het Leuvense Ladeuzeplein geplaatst met de vraag om drie minuten met elkaar te praten over de utopische stad. Zonder gespreksregels. Die gesprekken zijn zonder uitzondering goed afgelopen. Sterker nog: velen hebben hun gesprek verdergezet aan de bar. Ik heb deelgenomen aan een werkvorm waarbij voorbijgangers werden uitgenodigd om drie minuten in elkaars ogen te kijken zonder iets te zeggen. Je voelt dat mensen connecteren op de wens ‘Ik wil dat jij me tof vindt.’ En dat werkt in twee richtingen. Zelfs zonder een gedeelde taal. Met die wil om goed bevonden te worden, moeten we veel kunnen doen. Daarnaast hebben we natuurlijk acties nodig waarmee

organisaties en groepen elkaar kunnen vinden. We moeten als sociaal-cultureel werk ook verder blijven inzetten op burgerschapsvorming en engagement waarbij je iedereen uitnodigt om mee te bouwen aan de samenleving.”

Badra: “Sociaal-cultureel werk moet sowieso de vinger aan de pols houden rond alles wat van onderuit groeit. Maar wij houden ook rekening met wat er op internationaal niveau gebeurt. Uit een bevraging bij onze stakeholders bleek dat we veel meer aandacht moesten besteden aan het bespreekbaar maken van taboes. Daarom hebben we het concept *We need to talk about it* ontwikkeld waarbij mensen rond een bepaald thema kunnen samenzitten. Dat vindt plaats in onze *DiverCity*, onze virtuele metaverse omgeving. Als avatar zit je in een zeteltje in een tent met mensen die vanuit de hele wereld inloggen. Het is de bedoeling dat er verschillende perspectieven aan bod komen en op het einde wordt dat omgevormd tot een culturele actie. De dialoog wordt dus op het einde van de rit vertaald door een woordkunstenaar in een poëtische tekst. Dat is voor mij sociaal-cultureel werk. Het sociale als basis voor culturele creatie waarbij er aandacht is voor verschillende perspectieven.”

Eigenlijk hebben we het dan nog steeds over een optelsom van micro-interventies. Kunnen we het groter denken? Of is het noodzakelijk een microverhaal.

Wim: “Hopelijk kunnen we het met heel veel mensen groter denken. Als organisatie heb je je stakeholders, je doelgroep, je beleidsplan ... Wij focussen daarop. Als je dat niet doet, dreig je verloren te lopen. Dan organiseer je honderd geïsoleerde mini-acties die samen geen groot verhaal maken. Maar je weet dat je in een stroming staat die je probeert te versnellen. Schouder aan schouder met heel het sociaal-cultureel werk.”

Badra: “Voor mij zijn dat geen micro-interventies. De livestreams van onze *We need to talk about it* over Palestina of over orgaandonatie in de islam werden

wereldwijd meer dan 10.000 keer bekeken. Ook bij het uitbreken van de oorlog in Oekraïne hebben we een *We Need to talk about it* georganiseerd. We vingen immers de kritiek op dat er veel meer aandacht aan die vluchtelingenstroom werd besteed dan aan anderen. In onze metaverse omgeving hebben we een gesprek gehad met mensen uit Oekraïne, Turkije, Amerika, Argentinië, Nederland en Bulgarije. Zo bereik je een heel breed publiek, net omdat er geen grenzen bestaan. Dat is niet lokaal, maar internationaal. Ook bij onze culturele activiteiten merken we dat we dankzij de digitalisering netwerken beginnen te krijgen over heel Europa en het Midden-Oosten. En dankzij die digitale wereld die mensen verbindt, valt op hoe sterk we op elkaar gelijken.”

Maar het zijn wel interventies die zich afspelen op het niveau van interacties tussen mensen. Zijn er ook meer structurele ingrepen te bedenken die toxische polarisering kunnen tegengaan?

Wim: “Op dat vlak vind ik dat we veel kunnen leren vanuit nieuwe sociaal-culturele initiatieven. Organisaties die van onderuit plots ontstaan waarbij aan *community building* wordt gedaan op het terrein. Totaal anders dan mensen die woordvoerder zijn van een organisatie, van een achterban die ze niet hebben bevraagd. Neem nu een organisatie zoals Ringland. Zij hebben eerst een gigantisch draagvlak gecreëerd rond een innovatief idee en zijn dan op de politiek Bühne gesprongen. Door de toekomst letterlijk te verbeelden, hebben ze de publieke opinie en daarna het beleid gekanteld. Dat heeft fantastisch gewerkt. Door hun draagvlak konden ze ook niet meer genegeerd worden. Ik denk dat de micro-interventies die we hier benoemen vooral daar aan werken, aan een soort van *community* rond ideeën, rond meer inclusief samenleven. Dat is het werk dat vandaag impact heeft, meer dan het oude samenwerken waarbij mensen die macht haalden uit ledenaantallen elkaar vonden.”

“Ons doel is om verbindingen te creëren die ervoor zorgen dat mensen beter in staat zijn om in tijden van conflicten terug te vallen op hun relaties.”

Depolariserend

In mei 2022 organiseerde Avansa Kempen een inspiratiedag over het thema wij-zij denken. Samen met onder andere het Hannah Arendt Instituut en Kazerne Dossin gaven ze tips en methodieken aan praktijkwerkers. Nu staan ze te popelen om met alle kennis aan de slag te gaan. Via een oproep willen ze werk maken van meer sociale cohesie in de Kempen. Sociaal-cultureel werker Pieter Desmedt neemt ons mee in het traject.

“Vanuit Avansa Kempen merken we dat heel wat mensen met het thema polarisatie worstelen. Van lokale besturen uit onze regio krijgen we vaak te horen dat ze niet goed weten hoe ze daarmee moeten omgaan. Moeten ze reageren op grove meningen die op sociale media worden gedeeld? Of net niet? Moeten ze dat soort reacties verwijderen? ... Verder stellen we vast dat in debatten de stem van ‘het stille midden’, de nuance zeg maar, vaak ontbreekt. We zien polarisatie ook evolueren in de samenleving. Naast het feit dat er in het algemeen meer polarisatie is, is er vooral meer toxische polarisatie waarbij groepen van mensen tegen elkaar worden opgezet.”

“Ik verdiepte me in het onderwerp en volgde onder andere vormingen bij het Hannah Arendt Instituut en het Agentschap Integratie en Inburgering. Tijdens een van de sessies kwam de theorie van de Nederlandse filosoof Bart Brandsma aan bod, waarmee we ook een casus uitwerkten. Allemaal heel boeiend, maar te kort. Al veroorzaakte dat wel een klik bij mij. Er bestaan veel theorieën, maar vaak ontbreekt de tijd voor een praktisch luik.”

Inspiratie op de Trefdag

“Op jullie Trefdag vorig jaar – mooi toeval toch (*lacht*) – ontmoette ik Tiny Alaerts van Avansa Oost-Brabant. Ze vertelde dat ze ook rond polarisatie wilde werken, en dat ze dat ook →

werken in buurten

“Verbinding is een van de pijlers om preventief en depolariserend te werken.”

vanuit een toepasbare insteek wilde aanpakken. Zo kwamen we op het idee om samen te werken. Ons opzet was om een studiedag op te zetten, met voldoende ruimte voor praktijk – ‘oefenruimte’ zeg maar.”

“Om onze studiedag vorm te geven, gingen we in gesprek met heel wat organisaties zoals het Hannah Arendt Instituut, Kazerne Dossin en het Agentschap Integratie en Inburgering. Al snel ontstond een mooi programma met zowel theoretische als eerder praktijkgerichte sessies. Ons divers aanbod aan sessies zorgde ervoor dat deelnemers op maat konden kiezen waar zij nood aan hadden.”

“De studiedag werd uiteindelijk twee keer ingepland: één keer in de Kempen en één keer in de regio Oost-Brabant. Omdat onze vervolgotrajecten er verschillend uitzagen, kozen we ervoor om beide studiedagen een andere naam te geven. Zo creëerden we geen foute verwachtingen bij deelnemers. In de Kempen werd de studiedag omgedoopt tot *Wij en Zij, polarisatie aanpakken* en in Oost-Brabant tot het *Friciefest*. De studiedagen zelf waren identiek, zodat we naar elkaar konden doorverwijzen.”

Interessante methodieken en handvaten

“Met onze studiedag *Wij en Zij, polarisatie aanpakken* eind mei in Turnhout bereikten we zo’n 50 geïnteresseerde deelnemers; een divers publiek uit onder andere lokale besturen, onderwijs en sociaal-culturele organisaties.”

“We begonnen met een *keynote* en gingen dieper in op de term polarisatie. Wat is het, en wat is het niet? Op die manier vertrokken alle deelnemers vanuit eenzelfde definitie naar de uiteenlopende voormiddagssessies. In de namiddag konden ze

kiezen uit verschillende workshops die handvaten aanreikten om mee aan de slag te gaan: verbindend communiceren, reageren op online haatspraak, *Deep Democracy (een krachtig instrument voor besluitvorming en conflictresolutie binnen groepen met een uiteenlopende diversiteit, red.) ...*”

“De reacties achteraf waren positief. “Zo had ik het nog niet bekeken’, klonk het meermaals. *Eyeopeners* waren bijvoorbeeld: verander van onderwerp; richt je niet naar de *pushers* maar naar ‘het stille midden’ ... Door de zoektocht naar verschillende sessies ben ik zelf ook nog op interessante methodieken gebotst die ik nog niet kende. Zo heb ik onder andere de *Struisvogelmethodiek (een methodiek die je ondersteunt bij het bespreken van morele dilemma's op het gebied van diversiteit, red.)* leren kennen, samengesteld door het Nederlandse Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS).”

Sociale cohesie in vreedstijd

“Een van de onderwerpen waar we zeker een workshop aan wilden besteden, was Sociale cohesie, werken in vreedstijd. Sociale cohesie is sowieso al een thema waarop Avansa Kempen zeer sterk inzet. Het was dan ook heel boeiend om de link met het thema (de)polarisatie te leggen. De invulling van die sessie was echter andere koek. In tegenstelling tot de andere workshops lagen er geen pasklare vormen klaar. Daarom zochten we zelf naar boeiende praktijken. Zo kwamen we uit bij Curieus vzw en de stad Geel. Curieus vzw had in het verleden een mooi project in Aalst genaamd *Inside Out* waarbij diversiteit positief in de kijker werd gezet. De stad Geel vertelde dan weer enthousiast over hun wijkwerkingen waarbij ze mensen met elkaar verbinden.”

“We geloven dat inzetten op sociale cohesie loont, zeker in vreedstijd. Dat is de fase waarin er geen tot

weinig spanningen zijn, of toch nog niet openlijk. Er is nog geen escalatie van incidenten. Als je in vreedstijd op sociale cohesie inzet, dan kan je een groep mensen sterker maken zodat wanneer er later een conflict ontstaat, ze op die verbindingen kunnen steunen. Verbinding is een van de pijlers om preventief en depolariserend te werken.”

“En met die verbinding wilden we na onze studiedag verder werken. Zo zijn we momenteel op zoek naar een buurt in de Kempen waar we aan de slag willen gaan met sociale cohesie door er bijvoorbeeld leuke activiteiten te organiseren. Impliciet werken we zo

aan (de)polarisatie en tegelijkertijd bouwen we onze eigen expertise rond dat thema verder op. Polarisation is vaak iets groot, iets onbevattelijk. In een buurt, een afgebakend terrein, kunnen wij als Avansa hopelijk het verschil maken.”

“In de gekozen buurt richten we ons specifiek naar ‘het stille midden’, al is en blijft dat natuurlijk een zeer vage term. Het komt er volgens mij vooral op neer dat we mensen willen betrekken die op zoek zijn naar verbinding in hun buurt, naar een manier van fijn samenleven.”→

Experimenteren in en met de buurt

“Vlak na de studiedag lanceerden we onze eerste oproep, maar de respons was beperkt. Daarom voeren we nu (*het interview vindt plaats eind augustus, red.*) gerichte acties naar cultuurwerkers, woonmaatschappijen ... Zij hebben immers een goed beeld op het buurtgebeuren. We zoeken voornamelijk een plek waar er een positieve dynamiek kan ontstaan.”

“In september onderzoeken we alle aanvragen en in oktober kiezen we de buurt. Daarna voeren we een buurtonderzoek uit om de factoren van polarisatie in kaart te brengen. In 2023 willen we dan landen in de buurt en daar verbindende praktijken opzetten. Werken aan ontmoeting, dialoog en gemeenschapsgevoel zullen sowieso aan bod komen. We willen verzamelen wat werkt en wat niet om daaruit te leren, en na te gaan of onze aanpak een depolariserende impact heeft.”

Zien wat er leeft

“Op dit moment zitten we in de fase van de oproep, dus het is allemaal nog koffiedik kijken. We hebben sowieso al besloten om geen buurt te kiezen waar er al te veel spanningen of escalaties zijn. Dat bedoelen we niet negatief, maar we kiezen er expliciet voor om ons preventief op te stellen en niet curatief. Verder willen we onszelf de ruimte geven om te experimenteren.”

“Wat we precies in die buurt gaan doen, staat nog niet vast, maar sowieso hebben we als Avansa Kempen al heel wat ervaring met projecten rond sociale cohesie. Daarnaast kunnen we terugvallen op enkele bronnen uit Nederland. KIS heeft bijvoorbeeld een handleiding om een buurtanalyse te maken. Elke buurt is zo anders en specifiek dat je altijd moet vertrekken vanuit wat er

leeft. Ik geloof niet in een standaardprocedure, je werkt op maat. Een stappenplan kan handvaten bieden, maar het effectief doen, gebeurt pas door in gesprek te gaan met de burens en te zien wat hen verbindt.”

“We willen dat burens elkaar beter leren kennen, dat ze elkaar makkelijker kunnen en durven aanspreken op straat. En dat ze dat bij mogelijke spanningen ook doen. Als mensen elkaar kennen, dan praten ze makkelijker met elkaar. Het eerste gesprek is het moeilijkste. Dat zagen we ook bij *Buurtwerk Stokt*, een van onze andere projecten rond sociale cohesie. Het moment waarop onze straatambassadeurs (bewoners uit de wijk) moesten aanbellen bij de mensen thuis, was een drempel. Nadien bloeiden ze open en kwamen de gesprekken op gang. En dan waren we ze kwijt, omdat ze bij mensen thuis koffie zaten te drinken. (*lacht*)”

Experimenteren, ageren, testen

“We zijn zelf zeer benieuwd naar het vervolg, want we weten niet hoe ons traject gaat lopen. In theorie klinkt het simpel: zoek naar wat verbindt. Of dat ook zo in de praktijk zal zijn...”

“Op sociaal-cultureel vlak is het vervolgtraject voor ons meer uitdagend dan het organiseren van een studiedag. We kunnen experimenteren, ageren, testen ... Studiedagen en methodieken zijn boeiend. Mensen leren daar veel uit, maar het blijft bij informeren. Nu gaan we een stap verder en ‘echt doen’. Ons doel is om verbindingen te creëren die ervoor zorgen dat mensen beter in staat zijn om in tijden van conflicten terug te vallen op hun relaties.”

Geen eindpunt

“Het is fijn dat we onszelf in onze regio met dat thema

Pieter Desmedt,

sociaal-cultureel werker
 bij Avansa Kempen

op de kaart zetten. Vanuit Avansa Kempen tonen we aan de maatschappij dat we ermee bezig zijn. Onze verbindende rol en gemeenschapsvormende functie komen altijd sterk naar boven in wat we doen, maar nog meer in dit soort projecten. We hopen ook de sector, studenten en beleidsmakers te inspireren.”

“Polarisatie wordt vaak afgeschilderd als iets eenzijdigs slecht. Dat klopt niet. Soms is polarisatie ook nodig. Het zorgt ervoor dat er zaken in vraag worden gesteld in de maatschappij. In zekere zin kan je dus zeggen dat wij als Avansa ook polariseren. Polarisatie wordt pas een probleem als het niet meer over inhoud gaat, maar als we mensen tegenover elkaar zetten.”

“Ik hoop dat we uit het vervolgtraject een aantal tips en tricks halen om depolariserend te werken. Dat we kunnen bundelen wat wel en niet werkt. Misschien komen we tot een soort handleiding voor gemeenten en kunnen we sociale cohesie inzetten als middel op langere termijn. Misschien gaan we nadien naar een buurt waar er wel meer conflicten zijn. Voor ons is dit alleszins geen eindpunt, maar een start om verder op het thema in te zetten. Polarisatie zal immers niet plots verdwijnen.”

**“Ik hoop dat we uit het
vervolgtraject een aantal
tips en tricks halen om
depolariserend te werken.”**

Waar staan we nu?

Eind augustus vertelde Pieter ons alles over het project van Avansa Kempen, vlak voor publicatie vroegen we hem naar een stand van zaken.

“Via onze partners kregen we alvast heel wat buurten aangereikt waar we mogelijks van start kunnen gaan. Momenteel zitten we in de fase waarin we de juiste buurt aan het kiezen zijn. Om dat kwalitatief te kunnen doen, zijn we op zoek naar extra inhoudelijke expertise. We gaan hiervoor het gesprek aan met partners die echt expert zijn in het thema polarisatie. Samen met hen zullen we uiteindelijk de knoop doorhakken in welke buurt we starten. Dat vraagt dus wel wat extra tijd en investering, maar als we daardoor de juiste inhoudelijke keuzes kunnen maken, zal dat uiteindelijk zeker lonen.”

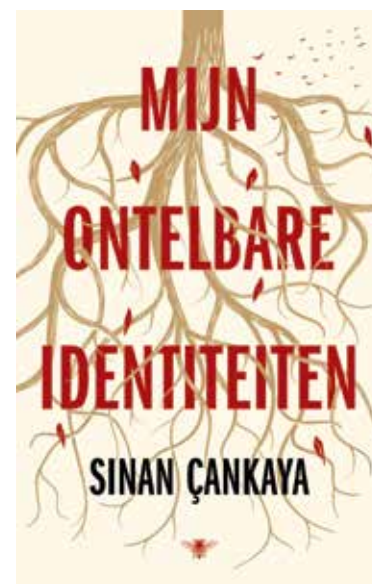
Leesvoer

Bas Heijne,
Mens/onmens

Stefan Hertmans,
Verschuivingen

Sinan Çankaya,
Mijn ontelbare identiteiten

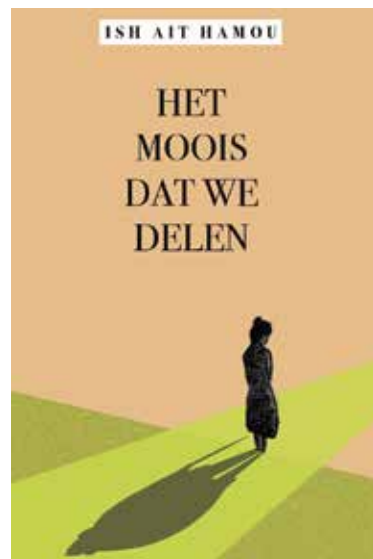
Abdelkader Benali,
De vreemdeling

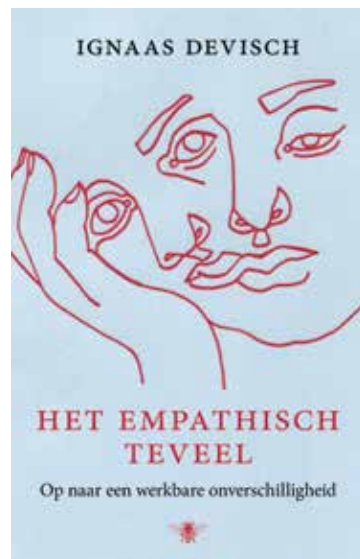
Lotte Spreeuwenberg,
Liefde en revolutie

Édouard Louis en Ken Loach,
Dialoog over kunst en politiek

Ish Ait Hamou,
Het moois dat we delen

Ignaas Devisch,
Het empathisch teveel

Jamal Ouariachi,
Herfstdraad

Eva Meijer,
Misschien is er een
ander woord voor hoop

Simone Weil,
Verworteling

Tim Verheyden,
Het had waar kunnen zijn

Wil je meer weten over het thema wij-zij denken?
Wil je snuisteren in de boeken die ons hebben geïnspireerd?
In deze lijst vind je heel wat tips. Veel leesplezier!

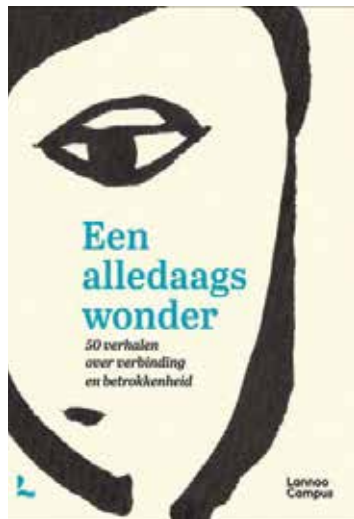
Wim van Lancker en Adeline Otto, *Waarom gele hesjes niet met een bakfiets rijden*

Elif Shafak, *Zo houd je moed in een tijd van verdeeldheid*

Warda El-Kaddouri, *Dominantie*

Een alledaags wonder

Dilara Bilgiç, *De gelabelde*

Arthur en Jarmo Berkhout, *Anti-nihilisme*

Annelies De Tender, regioverantwoordelijke Oost-Vlaanderen Co-Searching

Enkele keren per maand organiseren we een co-working voor onze vrijwilligers in Gent: het moment om workshops voor te bereiden, te brainstormen, of - als je zelf werkzoekend bent - naar werk te zoeken.

Co-Searching workshops: this is where the magic happens! De mix van deelnemers en diepe gesprekken waarbij iedereen van elkaar leert, zijn een voorrecht om te organiseren en mee te maken. Tijdens zo'n workshop ondersteun ik de vrijwilligers zodat zij zich volop kunnen concentreren op het begeleiden van de workshop. Ik doe het onthaal, regel praktische zaken, doe een evaluatiegesprek met de vrijwilligers en zorg voor een follow-up achteraf.

We zitten samen met ons team en enkele bestuursleden om na te denken over de toekomst. Waar staan we nu? Welke keuzes moeten we nog maken? Wat of wie hebben we nog nodig om ons team te versterken? Procesbegeleider Kris ondersteunt ons in dit traject.

Werken op verplaatsing betekent soms ook à l'improviste op zoek gaan naar een locatie om met ons team te vergaderen. Een snackbar met wifi? Check! Gelukkig zijn we flexibel en hebben we niet veel nodig voor onze wekelijkse teamvergadering.

“Ik ben altijd bezig met luisteren en praten met vrijwilligers, deelnemers en collega's.”

Werk in beeld

Kies niet voor de gemakkelijke weg

“Maatschappelijke verandering gebeurt door af en toe je vlag ver genoeg te planten”

Als het over de thema's mensenrechten, ongelijkheid en racisme gaat, is Naima Charkaoui een autoriteit. De politicologe stond de afgelopen jaren aan het hoofd van het Minderhedenforum en het Kinderrechtencommissariaat, en werkt sinds 2019 voor 11.11.11. Ze publiceerde boeken zoals *Racisme. Over wonden en veerkracht* en *Het open-grenzenmanifest*. We praten met haar over polarisatie en de rol van het sociaal-cultureel volwassenenwerk.

Wat is jouw kijk op de term polarisatie?

Naima Charkaoui: “Ik sta kritisch tegenover het woord omdat het vaak niet correct wordt gebruikt. Laat ik beginnen met de visie die ik volg. Veel mensen hanteren het begrip polarisatie om de verharding van het debat aan te tonen. Dat zie je vooral op sociale media. Daar wordt niet op de inhoud, maar op de persoon gereageerd. Mensen schelden, gebruiken agressieve woorden en intimideren elkaar. In plaats van argumenten aan te reiken, vechten ze met woorden. Het wordt blijkbaar meer en meer de gewoonte om op die manier te discussiëren. Dat is een problematische evolutie en geen gezonde ontwikkeling voor het maatschappelijk en politiek debat. Heel wat mensen willen of kunnen daardoor het debat niet langer voeren. Ik voel hetzelfde. Soms deel ik bewust mijn mening niet op sociale media, omdat ik geen bagger over mij wil krijgen. Het voelt alsof ik in de arena van een bokswedstrijd sta en continu moet terugvechten. Daar pas ik voor. Maar als niemand nog zin heeft om mee te doen, blijven op het einde alleen maar de bokkers over...” →

Naima Charkaoui,
diensthoofd beleid bij 11.11.11,
politicologe en auteur

“Tegelijk ben ik dus ook kritisch. Polarisering wordt vaak gelijkgesteld aan het feit dat tegengestelde meningen problematisch zijn en dat de twee extremen in een debat allebei niet kunnen. Dat zie je bijvoorbeeld in het model van de filosoof Bart Brandsma. Een theorie die alomtegenwoordig is. Daar heb ik het moeilijk mee. Volgens mij is het niet per se de inhoud die maakt dat iets polariseert, maar de vorm. Als ik zeg dat ik radicaal voor mensenrechten ben, dan kan je mijn stelling niet op dezelfde hoogte plaatsen als iemand die zegt dat hij radicaal tegen mensenrechten is. Het betekent trouwens niet dat ik vind dat die persoon geen recht van spreken heeft. Ik geef nog een voorbeeld. Je hebt mensen die vinden dat niemand in ons land binnen mag. Ze zijn tegen migratie en zelfs racistisch. Aan de andere kant heb je mensen die voor open grenzen zijn. Voor mij staan die niet op dezelfde hoogte. Nochtans wordt polarisatie vaak op die manier geanalyseerd.”

“Polarisatie wordt ook gebruikt tegen mensen die tegen de stroom in roeien. Vaak zegt hun omgeving, opnieuw op basis van het model van Brandsma: ‘Stop maar met het delen van je ideeën over het hoofddoekendebat, want daarmee speel je racisten en extreemrechts in de kaart.’ In feite zeg je dan vooral aan minderheden en mensen met een minder gewaardeerde mening: ‘Je zou beter zwijgen, want je speelt je tegenstander in de kaart.’ Dat vind ik problematisch. Op die manier versterk je machtsverhoudingen en maak je elke kritische tegenstem monddood vanuit een zogezegd objectief kader dat beweert dat polarisering slecht is.”

Een stelling innemen veronderstelt tegenwoordig bijna dat je een voor- of een tegenpositie inneemt. Is dat de enige manier om een publiek debat te voeren? Kan meningsverschil alleen op een slagveld plaatsvinden?

“In het debat, en ook in de media, is dat het klassieke format. We zoeken twee stemmen – iemand die voor is en iemand die tegen is – en zetten hen tegenover elkaar. Als je terugblijkt op de discussies over vaccinatie en de COVID-pas, dan zag je ook twee kampen. Mensen die protesteerden tegen vaccinatie en mensen die hard van leer trokken voor vaccinatie en antivaxers als criminelen

beschouwden. Ik denk dat veel mensen in het dagelijks leven genuanceerder zijn: ‘Dit is mijn mening, maar ik begrijp dat jij er zo naar kijkt’. Alleen wordt in het debat de nuance vaak verdrongen. Ik ben ervan overtuigd dat nuances bestaan, maar als je ze niet toont... Dat kan je trouwens ook polarisering noemen. Het zorgt er immers voor dat het debat harder wordt.”

“Verder vind ik dat het voor sommige thema’s legitiem is om te polariseren, bijvoorbeeld rond mensenrechten. Kijk naar de rechten van LGBTQIA+-mensen in Europa. Merk hoe die aan banden worden gelegd en hoe mensen worden bedreigd. In zo’n situatie vind ik het geoorloofd om te polariseren en om geen millimeter van je visie te wijken. Dan moet je niet nuanceren. Dan wil ik niet opzijgezet worden als iemand die ‘altijd scherp’ is. Natuurlijk begrijp ik dat sommige mensen het daarmee moeilijk hebben of dat het maatschappelijk gevoelig ligt, maar dat betekent niet dat ik het aanvaard. De vraag is vooral: hoe krijg je iedereen daarin mee?”

“Voor mij is er een verschil tussen het standpunt en hoe je omgaat met het tegenovergestelde standpunt en/of met je tegenstander. Het is niet omdat je het radicaal oneens bent met iemand en van zijn argumenten brandhout wil maken, dat je ook van hem als mens brandhout moet maken. Je standpunt kan en mag inhoudelijk radicaal zijn. Het gaat over de manier waarop je het debat voert.”

“De enige rechtvaardige wereld, maar ook werkbare wereld, is die waar mensen kunnen gaan en staan waar ze willen.”

“Op een bepaald moment moet je jezelf de vraag stellen of je relevant genoeg bent. Hoe ga je als organisatie binnen tien of twintig jaar terugblikken op je rol?”

De roep om nuance is groot. Om niet altijd radicaal, streng of veeleisend te zijn en meer naar het midden te komen. Maar dat redelijke midden, wat is dat?

“En is dat altijd de plek waar je wil staan? Ik vind het *Venster van Overton* (het spectrum van gedachtegoed dat het grote publiek accepteert, red.) een interessant kader. In de huidige debatten is het midden opgeschoven naar de rechterkant. Dat kan je niet negeren. Volgens het *Venster van Overton* verschuift het midden door aan de uitersten te trekken. Daar zijn we soms een beetje naïef in, we denken vaak: ‘Laten we allemaal voorzichtig in het midden staan en het extreme gedachtegoed aan de andere kant een beetje tegemoetkomen.’ Dat leidt tot uitspraken zoals: ‘We zijn niet racistisch, maar wijzen toch op tal van problemen. We zeggen dat migranten niet echt meewerken, dat we ze moeten verplichten, dat we ze moeten bestraffen’ ... Het effect is dat het midden verder richting het andere uiterste verschuift. Niet iedereen moet aan een uiterste staan, maar als alle tegenstanders in het midden blijven staan, verschuift het midden verder naar die kant. Er moeten dus ook mensen harder trekken aan de andere kant. Dat wordt vaak onderschat. De twee polen zijn niet gelijk. Als je vandaag het debat volgt, zou je denken dat de *woke*-beweging de sterkste kracht in onze samenleving is. Dat klopt niet, het is vooral door de druk vanuit extreemrechts dat mensen worden gecancelled.”

“Soms is het een valkuil om krampachtig de nuance en de redelijkheid op te zoeken en moeten we nu eenmaal zeggen: ‘Zo is het, en niet anders’. Op die manier zijn rechten voor vrouwen, arbeiders en LGBTQIA+ er gekomen. Dat is niet gebeurd door voorzichtig te vragen maar door radicaal voor gelijkheid te gaan. Maatschappelijke verandering gebeurt door af en toe je vlag ver genoeg te planten.”

Zijn we de laatste jaren te naïef, te gematigd en te verzoenend geweest? De abortuswetten in Polen en de VS kwamen ogenschijnlijk als een complete verrassing. Maar was dat ook zo? Of hebben we ze met onze stilte en geloof in vooruitgang mee mogelijk gemaakt?

“Ik geloof dat we soms te naïef zijn in onze verworven rechten. We denken dat ze nooit zullen worden teruggedraaid. Terwijl er de laatste jaren ook een aantal *eyeopeners* in de VS en Europa zijn geweest. Ook als we naar de rechten van mensen met een migratieachtergrond in België kijken, zien we een heel streng beleid rond inburgering en integratie. Daar voeren we zelfs geen debat meer over. Met uitzondering van een kleine groep mensen, ligt niemand daar wakker van. Ook dat zegt veel.”

“In Vlaanderen reageert een groot deel van het middenveld en de politiek al zo’n dertien jaar verlamd door de sterke aanwezigheid van het Vlaams Belang en worstelen ze met hoe ze daarmee omgaan. Gek genoeg hebben ze dat vooral vertaald naar een sterkere, meer stoerdere lijn naar migranten. ‘We hebben migranten te lang gepamperd’, klinkt het dan, terwijl we eigenlijk de extreemrechtse kiezers hebben gepamperd door hun antwoorden achterna te lopen en een bepaald jargon over te nemen. Als één middenveldorganisatie of één actor dat doet, is dat niet zo erg. Maar als er geen tegengewicht is, als alle actoren aan het uiterste staan, dan wordt het wel een probleem. Ik vind het niet erg dat ILILI zegt dat ze niet voor open grenzen zijn. Dat begrijp ik. We zijn een brede koepel en vertegenwoordigen veel meningen. Maar het stoort me dat er in het middenveld amper iemand is die die stelling durft innemen en het debat durft aangaan. We denken vaak dat extremen het debat voeren, maar dat is schijn. Eigenlijk speelt het →

debat zich af op een hele smalle niche. Er wordt heel veel gesproken over ‘activisten’, maar je moet de activisten zoeken in het debat, in de krant, op de VRT... Je vindt ze niet. Ze bestaan amper. En als ze bestaan, dan krijgen ze amper tot nooit het woord.”

Hoe komt dat? Waarom zijn er zo weinig mensen die hun mening willen of durven geven?

“Ik vermoed dat dat vanuit de politiek een electorale berekening is. Hun redenering is: ‘Als we stemmen willen winnen, moeten we die richting uitgaan.’ Onlangs stond er een analyse in de krant (*De Standaard*, 30 augustus 2022, red.) dat politici en journalisten de publieke opinie vaak rechtser inschatten dan ze eigenlijk is. We denken dat we de publieke opinie achterna lopen, maar in feite lopen we een vervormd beeld achterna.”

“Maar weet je wat de grootste reden is? In het algemeen geloven mensen dat een vrij rechts standpunt het meest redelijke standpunt is. Dat het ‘normaal’ is. Op het vlak van mensenrechten hoor je vaak dat ‘we daar niet te ver in moeten gaan’. Dat is opnieuw dat *Venster van Overton*. Dergelijke ideeën leven bij veel professionals in het sociaal-cultureel veld, in de sociale sector of in het onderwijs. Daar denken leerkrachten oprecht dat de thuistaal van leerlingen een probleem is. Ze zijn ervan overtuigd dat dat voor een achterstand zorgt. Je mag hen nog tien onderzoeken tonen die iets anders zeggen, toch geloven ze dat ene standpunt. Je kan hen alleen maar uitdagen door herhaling. Door andere boodschappen te verspreiden en andere vragen te stellen.”

Moet het middenveld dan nog vaker en luider haar stem in de maatschappij laten horen?

“Ja, dat is heel belangrijk. Al besef ik dat dat voor veel middenveldorganisaties, ook in het sociaal-cultureel werkveld, moeilijk is. Zij denken aan hun achterban. Over vrouwenrechten kan je nog spreken, maar racisme en integratie zijn dan weer heikele issues. Vaak kiezen ze ervoor om te zwijgen. Omdat ze bijvoorbeeld bang zijn om leden te verliezen. Het gebeurt dat een organisatie een opinie deelt om daarna tientallen mails te ontvangen van mensen die hun lidmaatschap willen opzeggen. Zo staan ze onder grote druk.”

“Alleen houdt het systeem zich op die manier in stand. Als iedereen een stap achteruitzet, als niemand het voortouw wil nemen, dan houd je bijna niemand over. Met uitzondering van vaak kleinere, heel geëngageerde organisaties. En die roepen dan eenzaam in de woestijn. Daarom is het belangrijk om op een bepaald moment te weten welke rol je kan opnemen of om met anderen samen te werken.” →

“In plaats van argumenten aan te reiken, vechten mensen met woorden. Het wordt blijkbaar meer en meer de gewoonte om op die manier te discussiëren.”

Polarisatie kan verlamdend werken. Wat kunnen we als burgers of sociaal-cultureel werk doen om onze aandacht terug te richten op echte actie en verandering?

“Ik denk dat Socius al veel heeft gedaan rond politiserend werken. Daarmee kan de sector aan de slag. Maar organisaties moeten ook durven in de wind te gaan staan. Het is zo gemakkelijk om dat niet te doen. Om gewoon gezellige activiteiten te programmeren waar mensen plezier hebben en waarvan je kan zeggen dat je aan sociale cohesie en empowerment werkt. En ik zie daar absoluut de waarde van in. Waarom zou je het jezelf dan moeilijk maken?”

“Vorig jaar hebben we bij ILII een debat georganiseerd met de jongerenvoorzitters van de verschillende partijen. Zoals altijd nodigen wij het Vlaams Belang niet uit. Omdat wij hen geen forum willen geven. Zij hebben daarrond actie ondernomen. We kregen hun trollenleger over ons heen op sociale media. Zo stonden we voluit in de wind. We zagen dat sommige organisaties of politici ons steunden. Andere organisaties zagen dat niet zitten, omdat ze dezelfde bagger niet over zich wilden krijgen. Dat is natuurlijk geen fijne ervaring om als middenveldorganisatie mee te maken, maar het toont aan waarom organisaties niet in de wind willen staan. Je weet niet wat je allemaal over je heen zal krijgen: boze leden, ontslagen, conflicten in afdelingen, mediatrollen ... Dan voelt het fijner om pakweg op empowerment te focussen.”

“Aan de andere kant moeten organisaties ook analyseren in welke samenleving ze leven. We zitten met diepe kloven en dat zal alleen maar erger worden. Op een bepaald moment moet je jezelf de vraag stellen of je relevant genoeg bent. Hoe ga je als organisatie binnen tien of twintig jaar terugblikken op je rol? Ik doe hierbij dan ook een appel. Niet dat ik met het vingertje wil wijzen. Het is een zoektocht, ook voor mij. Hoe doe je dat? En wat doe je? Ik doe vooral een oproep om in

de wind te durven staan. Durf proberen, durf op je bek gaan en steun elkaar als iemand anders wind vangt. We kunnen niet blijven kiezen voor de gemakkelijke weg.”

Waarom stellen we ons gruwel en moeilijke omstandigheden makkelijker voor dan een mooie toekomst? Waarom wordt het ene beschouwd als onvermijdelijk en normaal, terwijl het andere – een wereld waar gelijkheid en mensenrechten de norm zijn – meteen wordt weggezet als utopie?

“Je moet weten in welke richting je loopt. Over open grenzen wordt vaak gezegd dat ze niet realistisch zijn. Ik zeg niet dat het realistisch is om ze morgen te implementeren. Maar als je naar de wereldgeschiedenis kijkt, als je naar Europa kijkt, dan is dat niet zo uitzonderlijk. We vergeten dat de situatie waarin we nu zitten, met steeds dodelijkere grenzen, ook niet realistisch is. Of kijk naar onze energieafdrak. Het is zagezegd niet realistisch om die te verlagen, maar we hebben geen keuze. Dat weten we al lang, maar de actie komt pas nu we met de rug tegen de muur staan. Het is beter om vroeger het pad van het kortetermijnrealisme los te laten en keuzes te maken. We moeten beseffen dat dit het échte realisme is.”

“De enige rechtvaardige wereld, maar ook werkbare wereld, is die waar mensen kunnen gaan en staan waar ze willen. Maar wat ze niet per se moeten doen. In die wereld sluit je niemand op in zijn dorp, want dat is wat we nu doen. Ik zie dat bij mensen die vaak en graag reizen. ‘Reizen opent je wereld’ en ‘Door reizen leer je jezelf kennen’ klinken mooi, maar de mensen die ze bijvoorbeeld in Senegal bezoeken moeten wel in hun dorp blijven. Ze vinden dat nog normaal ook. Zij mogen de wereld zien, maar anderen hebben dat recht niet. Die logica klopt niet. Mensen kunnen zich dat niet verbeelden, omdat ze het zich niet willen verbeelden.”

“We willen geen open grenzen, want we kunnen nu profiteren van de ongelijke internationale verhoudingen:

goedkope natuurlijke rijkdommen elders, de winst uit de wapenexport naar landen in conflict ... Waarom zouden we dat opgeven? Eigenlijk zijn we gewoon bang om ons comfort te verliezen en willen we niet delen.”

Zijn we ons levenscomfort als een basisrecht gaan beschouwen en hebben we dat met mensenrechten verward?

“Wij vinden ons huidig energieverbruik als het ware een mensenrecht. Van zodra, en dat staat los van de huidige energiecrisis, iemand zegt dat ons energieverbruik naar omlaag moet omdat we te veel verbruiken voor het klimaat, schieten we in een kramp. Als het gaat over mensen die dezelfde basisvoorwaarden niet hebben, vinden we dat precies geen mensenrecht meer. Voor hen leggen we de lat heel laag.”

“Als mensen wegtrekken uit hun land omdat ze geen toekomst meer zien door de klimaatproblematiek, zijn het gelukszoekers en economische migranten. Daar houden we niet van. In feite zeggen we: ‘Blijf maar zitten in je miserie.’ Een miserie die wij bovendien grotendeels hebben veroorzaakt. Zo ontlopen we heel gemakkelijk onze verantwoordelijkheid voor wat we elders hebben aangericht.”

Het lijkt alsof voor de eerste keer in lange tijd de levenskwaliteit van een grote groep mensen bedreigd wordt. Misschien is dit net het moment waarop we radicale utopische beelden van een rechtvaardige toekomst moeten implementeren. Maar hoe doen we dat? Door onze stem te gebruiken? Door actie te voeren?

“Volgens mij moeten we dat allemaal doen. Sommigen zijn sterk in het voeren van een debat, in het opsommen van feiten en in het geven van concrete voorbeelden. Daarnaast heb je mensen nodig die actie voeren en een oplossing vragen. Anderen delen dan weer maatregelen en geven aan wat de effecten zijn. ... Al die verschillende acties heb je nodig.”

“Iedereen kan op zijn manier zijn steentje bijdragen. Niet alleen met je eigen gedrag, maar vooral door publiek mee druk te zetten. We lossen de klimaatcrisis niet op door allemaal de kraan wat minder lang te laten lopen. Ik geloof dat de sleutel bij het beleid ligt. Veel instanties willen ons doen geloven dat de oplossing alleen bij het individueel gedrag ligt, dat wij braaf onze voetafdruk moeten verkleinen. Dat is natuurlijk gemakkelijker voor de grote bedrijven die ondertussen maar koolstof in de atmosfeer dumpen. Het is aan de overheden om te reguleren en dingen aan banden te leggen.”

“Op dit moment beweegt er veel: de klimaatjongeren, de antiracismebeweging, *Black Lives Matter* ... Ik zie heel wat pogingen om verschillende *struggles* dichter bij elkaar te brengen. Ook wereldwijd, en dat is cruciaal want alles is verbonden: het klimaat aan gender en gender aan racisme.”

“Ik ben trouwens heel blij met het ongeduld van jongeren. Soms denk ik dat wij toch te braaf en te geduldig zijn geweest. We denken dat we tijd nodig hebben om dingen te veranderen en dat het ons wel zal lukken met kleine stapjes. Maar dat klopt niet: we hebben geen tijd meer en kleine stapjes zijn onvoldoende. We moeten vooruit, dus ik ben blij dat jongeren op straat komen en de druk opvoeren.”

“En ik nodig de sociaal-culturele sector uit om mee in het bad te springen. Op hun eigen manier. Het lijkt alsof ik veel ‘Doe dit en dat’ zeg, maar veel organisaties doen al heel wat. De ene zet in op klimaat, de andere op racisme. Het leeft, maar het mag soms nog wat meer zijn.”

Luister- kijkvoer en

Ook podcasts en documentaires hebben ons geïnspireerd, hier vind je een overzicht.

- **Sør** door Marjolijn Van Heemstra
marjolijnvanheemstra.nl/podcast/ mijn-podcast-sor-is-eindelijk-online
- **Kluwen** door Lotte Spreeuwenberg
lottespreeuwenberg.com/115-2/podcast-kluwen
- **Over Hannah Arendt**
goethe.de/ins/us/en/kul/wir/tid/hab.html
- **Alles wordt beter - Andere stemmen, nieuwe verhalen, verrassende perspectieven**
alleswordtbeter.be
- **Podcast Interculturaliseren door Kunstenpunt**
kunsten.be/dossiers/interculturaliteit-en-diversiteit/podcasts-interculturaliseren
- **Kunnen we polarisering fixen? - Zwijgen is geen optie**
zwijgenisgeenoptie.be/kunnen-we-polarisering-fixen
- **Wie is die 'wij'? - Zwijgen is geen optie**
zwijgenisgeenoptie.be/wie-is-die-wij

- **The juggler**
Circus als verbinding in Zuid-Afrika
- **Oranje**
Dorpje van 150 inwoners waar een asiel-opvang voor 1500 mensen ingepland wordt
- **De onfatsoenlijken**
De stem van de boze burger klinkt almaar luider, zowel aan de linker- als aan de rechterzijde. De polarisatie neemt toe
- **Sociaal Tribunaal**
Hoe sociale media werken als 'openbare rechtzalen' van veroordeling
- **Exit: leaving extremism behind**
Over mensen die hun extremistische gedachtegoed hebben afgezworen
- **La Haine (Kassovitz)**
Een Noord-Afrikaanse jongen uit de banlieue van Parijs wordt tijdens een verhoor zo hard aangepakt dat hij levensgevaarlijk gewond in het ziekenhuis belandt. Het gevolg is het uitbreken van rellen waarbij de politie slaags raakt met groepen jongeren.

Je kan de documentaires bekijken op 2doc.nl

Hakan Kiliç, administratief medewerker bij Internationaal Comité vzw, federatie van etnisch-culturele minderheden.

“Ik wil herinnerd worden als een echte administratieve duizendpoot.”

Werk in beeld

© LABO vzw

“Het is niet ‘gewoon’ iets spelen, het is voelen. Je denkt meer na over de realiteit, je identificeert je meer.”

Van toeschouwer

LABO vzw laat mensen via Forumtheater de kracht van spel en dialoog ontdekken

Forumtheater is een krachtige methode om het onrecht en de uitdagingen waarmee we worden geconfronteerd, te analyseren. Al blijft het daar niet bij, want door je verbeelding in gang te zetten en mee te spelen, zoek je creatieve oplossingen. Met Hanae Benallal en Jeroen Robbe van LABO vzw gaan we dieper in op de geschiedenis en meerwaarde van Forumtheater.

Jeroen Robbe,
projectcoördinator Leaderful
Movements bij LABO vzw

Repetitie voor de werkelijkheid

LABO vzw heeft een sessie Forumtheater gegeven op onze Trefdag 2022, kan je daarover iets meer vertellen?

Jeroen: “Forumtheater is een onderdeel van het Theater van de Onderdrukten. Dat is ontstaan in Brazilië en gecreëerd door Augusto Boal, een sociaal geëngageerde theatermaker die voor zijn theaterstukken de mosterd haalde bij onder andere het Geëngageerde theater van Bertolt Brecht en de Pedagogie van Onderdrukten van Paulo Freire. De benaming van het Theater van de Onderdrukten is trouwens geen toeval. Toen Freire stierf, zei Boal: ‘Mijn laatste vader is gestorven.’

Boal benoemde het Forumtheater als een *‘rehearsal for reality’*, een repetitie voor de werkelijkheid. Hij startte met het vormingsgerichte theater zoals →

Hanae Benallal,
vormingsverantwoordelijke
bij LABO vzw

naar ‘doeschouwer’

Wat doet LABO vzw?

Hanae: “We werken rond kritisch burgerschap. We willen burgers daarrond mobiliseren, omdat we geloven dat verandering *bottom-up* ontstaat. We versterken mensen daarin door vormingen te geven, door acties en campagnes op te zetten en door een open aanbod van activiteiten te organiseren.”

Jeroen: “We volgen daarin de visie van reflectie en actie; een gedachte die aanwezig was bij mensen zoals pedagoog Paulo Freire en regisseur Augusto Boal. Beiden hebben onze ideeën over vormingswerk in grote mate beïnvloed. De samenhang tussen reflectie en actie is een belangrijk thema in het denken over kritisch burgerschap. Om kritisch burgerschap te bereiken, zijn er drie stappen nodig. Eerst moet je de wereld leren lezen. Dat betekent dat je op politieke analfabetisering werkt. Ten tweede moet je op basis van die kritische lezing een standpunt innemen en als burger durven zeggen waarvoor je staat. Bij de derde stap ga je dat standpunt omzetten in een maatschappelijke actie.”

Hanae: “Onze visie en missie is gericht naar ‘de burger’, iedereen dus. Een actie of campagne hangt af van het opzet. En onze vormingen zijn zowel voor sociaal-culturele organisaties als voor grassroots en burgerinitiatieven.”

Jeroen: “We zetten bewust in op het versterken van *grassroots*, actiegroepen en burgerinitiatieven. Dergelijke groepen hebben immers niet altijd de budgetten om vorming te volgen of vallen buiten de mazen van het professionele aanbod. Er zijn in onze samenleving verschillende manieren van (samen)werken nodig, heel wat van die groepen zijn daarmee bezig. Alleen ontbreekt soms de expertise. Net daarom willen we ze ondersteunen. Verder doen ook intermediairen of derden, zoals Socius, een beroep op ons.”

we dat ook in België hebben gezien in de jaren ‘70 en ‘80, denk aan De Vieze Gasten in Gent. Boal vuurde in zijn theaterstukken politieke boodschappen af op zijn toeschouwers en riep ze op om te komen voor hun belangen. Dat deed hij ook voor een groep boeren, hij spoorde ze aan om in te gaan tegen de grootgrondbezitters. ‘Laat ons ons bloed vergieten voor de revolutie’, eindigde hij dat theaterstuk. Daarop kwamen de boeren geëmotioneerd naar hem toe. Ze wilden effectief in opstand komen. Ze hadden wapens en moedigden de acteurs aan om zich bij hen aan te sluiten. Dat zorgde voor grote paniek, want ‘theater is een metafoor’. Dat was buiten de boeren gerekend. ‘Je komt ons ophitsen, maar bent niet bereid om iets te doen’, klonk het bij hen.

Boal realiseerde zich dat zijn theaterstukken op die manier niet helemaal ethisch waren. Je kan mensen niet iets laten doen als je daartoe zelf niet bereid bent of als je de realiteit onvoldoende kent. Hij begon zijn theatervorm verder te ontwikkelen. Zo experimenteerde hij met stukken waarbij het publiek kon aangeven wat er op de scène gebeurde en suggesties kon geven aan de acteurs. Ook dat liep niet vlot, want de toeschouwers vonden dat de acteurs hun aanwijzingen niet goed konden brengen. Daarom besloot Boal om het onderscheid tussen de acteurs en toeschouwers te vervagen en het publiek te betrekken. Ze moesten zelf op de scène komen. Maak hen *doeschouwers* in plaats van toeschouwers. Ook als burger word je in de samenleving al te vaak in een passieve rol geduwd.”

“Het is een soort brain-storm, waarbij je letterlijk de impact van je keuzes en je strategieën ziet.”

Experimenten met verbeeldingskracht

Hoe gaat zo’n Forumtheater bij LABO vzw in het werk?

Jeroen: “Er zijn een aantal acteurs, bij voorkeur met een beetje affiniteit met het thema en/of de doelgroep. Ze spelen een verhaal, waarin de hoofdrolspeler tegen het onrecht strijdt. Ondanks verschillende pogingen mislukt hij in zijn opzet en loopt het verhaal slecht af. Dan is het de beurt aan de Joker, een specifieke rol in Forumtheater. Hij gaat in dialoog met het publiek: wat heb je gezien, wat vond je ervan, wat wil je anders...? Meestal is het publiek niet tevreden. ‘Geen probleem’, zegt de Joker, ‘dit is theater, dus we beginnen opnieuw.’ Wil je als toeschouwer iets veranderen, dan roep je ‘stop’ en val je in. Doe je dat niet, dan spelen de acteurs verder.

Het is een soort brainstorm, waarbij je letterlijk de impact van je keuzes en je strategieën ziet. Op een bepaald moment brengt Boal een theaterstuk voor de vakbonden in Brazilië. Het publiek wordt zo kwaad dat ze de fabriek willen opblazen. Door theater kan je experimenteren met verbeeldingskracht, dus hij zegt: ‘Ok, we hebben dat gedaan, we zijn één week verder, wat doen we nu?’ En dan blijkt dat mensen geen werk meer hebben, geen voeding kunnen kopen voor hun kinderen ... Dat doet hen nadenken over andere opties.

Forumtheater geeft mensen de kans om te experimenteren. Je kan tijdsprongen maken, allerlei interventies doen, in dialoog gaan met het publiek en vragen of ze de interventie geslaagd vonden, of het realistisch was, of er meer tegenspel nodig is ...

De methodiek vergt veel van de acteurs. Ze moeten niet alleen het stuk kennen, maar zich ook goed voorbereiden zodat ze kunnen improviseren.”

Forumtheater ontstond in Brazilië, hoe komt het bij LABO terecht?

Jeroen: “LABO vzw is oorspronkelijk opgericht door een aantal activisten uit verschillende sociale bewegingen. Zij voelden de nood om een plek te creëren waar ze vormingen konden organiseren en de realiteit een stukje dichterbij konden brengen. In onze sector spreken we vaak over termen zoals empowerment, emancipatie, participatie – beleidsplannen staan er vol van – maar wat betekenen ze nu concreet? Als je rond sociale

rechtvaardigheid en sociale verandering werkt, dan is het nodig om één taal en één manier te vinden die niet alleen voor de klassieke middenklasse-activisten werkt. Na onderzoek kwamen we uit bij de theorie van Freire. Vervolgens hebben we training in het buitenland gevolgd. Toen we ermee aan de slag gingen, merkten we dat veel mensen uit de sociaal-culturele sector de theorie niet of niet meer kenden.”

Van proeven tot een traject

Hoe gaan de deelnemers aan de slag met Forumtheater?

Hanae: “Op de Trefdag kregen deelnemers een teaser. Een volledig theaterstuk maken lukt niet in een workshop van twee uur. Dat duurt maanden.”

Jeroen: “Deelnemers leren om zich in te leven in een rol, voelen een stukje en ontdekken het element om in te springen in eenvoudige scènes. Op die manier ontdekken ze de meerwaarde van Forumtheater. Bij LABO vzw geven we nooit vormingen die puur theoretisch zijn. Het is de bedoeling dat mensen kunnen proeven, maar we willen hen ook perspectief geven zodat ze het gevoel hebben: kunnen wij daar iets mee in onze werking? Wat zou zo’n traject kunnen betekenen?”

Als een organisatie effectief met jullie aan de slag wil, wat moeten ze dan doen?

Hanae: “Ze nemen contact op met ons, dan spreken we af en kijken we naar hun noden. Wat willen ze bereiken, wie is hun doelgroep, wat is de timing, hoe zien ze een traject ...?”

Jeroen: “Als organisatie kan je twee dingen doen met het Theater van de Onderdrukten. Je kan een aantal basisvormen gebruiken – methodieken die we ook gebruiken als voorbereiding op het Forumtheater zoals beeldend theater – waardoor je scènes kan integreren in basisvormingen. Zo kan je scènes maken rond het thema ‘Hoe grijp ik in wanneer ik racisme zie?’ bijvoorbeeld.

Als een organisatie een volledig traject wil doorlopen, dan moet ze beseffen dat ze in een proces van enkele maanden stapt. Je komt meerdere keren per maand samen, je bepaalt het thema, verheldert dat, schrijft samen een stuk, je moet repeteren en het brengen. →

Het vraagt een stevig engagement.”

Rond welke thema 's hebben jullie al een Forumtheater gemaakt?

Jeroen: “We werkten al rond klimaatverandering en thuisloosheid een volledige voorstelling uit, en rond een derde thema creëerden we een alternatief omdat een volwaardig Forumtheater voor die groep te zwaar was. In het kader van een Belmundo Festival gingen we aan de slag met de vrijhandel in het globale Zuiden.

Wat is de meerwaarde van zo'n Forumtheater?

Jeroen: “Het is een van de vele methodieken die je kan inzetten in een sociaal-culturele setting. Voor mij wordt vooral de abstracte term empowerment heel concreet en tastbaar. Mensen proberen iets uit op de scène, ze leren van hun fouten en ervaren successen. Je voelt je sterker om dingen in de praktijk te brengen. Het is empowerment zonder de grote woorden, maar vooral door te voelen en te beleven.”

Hanae: “Ook het collectieve leren als groep is een grote

kracht. Uit wetenschappelijke studies blijkt dat mensen veel meer leren door te doen dan door te luisteren.”

Jeroen: “Omdat de rollen meer doorleefd zijn, wordt de kwaliteit van de interventies en de kwaliteit van het leren dieper. Het is niet ‘gewoon’ iets spelen, het is voelen. Je denkt meer na over de realiteit, je identificeert je meer.”

Ruimte, passie en zorg

Wat heb je – in een ideale wereld – nodig voor een succesvol Forumtheater?

Jeroen: “Je hebt voldoende ruimte nodig om te bewegen. Tijdens het voorbereidend werk volstaat een workshopsetting. Voor het theaterstuk zelf heb je een scène nodig. Je kan met attributen werken, maar dat hoeft niet.

Je hebt vooral een groep nodig die gepassioneerd is door het thema en daar voeling mee heeft. Ik verwijs graag naar het model met de drie cirkels: identificatie,

© LABO.vzw

herkenning en resonantie. Identificatie is het sterkste. Het betekent: dat wat ik op de scène zie, dat ben ik. Herkenning is: dat is het leven van iemand in mijn omgeving. Resonantie wil zeggen: ik kan me dat voorstellen. Voor een succesvol Forumtheater moet het publiek zo dicht mogelijk in de drie cirkels staan. Hoe dichter bij identificatie, hoe beter. Hoe meer empowerment. En de match tussen het publiek en de acteurs is ook belangrijk. Als er geen resonantie aanwezig is, dan zal Forumtheater niet werken.

Verder moeten de begeleiders en de Joker voldoende zorg en veiligheid inbouwen. Je moet mensen beschermen, omdat ze zich een stukje blootgeven of aan de slag met gevoelige thema's.”

Wat zijn uitdagingen?

Hanae: “Als er geen veilige omgeving is, of als de rol te dicht bij de persoon komt.”

Jeroen: “Soms is er een spanningsveld met de organisatie. Je moet een groep zoveel mogelijk vrijheid geven in het onderzoeksproces en het stuk. Dat kan spannend zijn voor een organisatie. Ik heb samen met een Colombiaanse theatermaker *Theater van de Onderdrukten* gespeeld in de gevangenis. Daar heb je niet alleen het gebrek aan fysieke vrijheid, maar ook aan inhoudelijke vrijheid.

Het werkt ook niet als mensen verplicht worden om deel te nemen. Het moet altijd een keuze zijn. Dat is een belangrijk ethisch aspect.

Verder kan budget een uitdaging zijn. Het is niet goedkoop om een volledig stuk te maken, omdat het tijdsintensief is.”

Zijn er bepaalde ervaringen die je je blijft herinneren?

Jeroen: “Ja, toen we rond klimaat werkten. Dat Forumtheater maakten we met klimaativisten, een eerder progressief publiek. Nadien brachten we dat voor mensen van Arcelor Mittal. Heel boeiend, want je ontdekt een extra laag. Het gaat om een klimaatvervuilende industrie, waarmee de klimaativisten het niet eens zijn. Tot de mensen hun economische logica vertellen. Dat biedt een nieuw perspectief. Het is jammer dat we elkaar

als tegenstanders zien, want we kunnen beter een alliantie sluiten. Door Forumtheater ontdek je die nieuwe terreinen. Het confronteert je ook met je eigen vooroordelen, ook al denk je die amper te hebben.”

Niet polariseren, wel politiseren

Wat kan de rol en betekenis van Forumtheater zijn in het denken rond polarisering?

Jeroen: “Vanuit LABO vzw geloven we dat burgerschap soms ook een vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid inhoudt. Kijk naar de strijd die er gevoerd is in de geschiedenis voor rechten, denk aan Gandhi en Martin Luther King. Wat zij deden, was ook polariseren. Soms creëert dat net de voorwaarden die noodzakelijk zijn om tot een meer inclusieve samenleving te komen. Je hoeft niet altijd te depolariseren. Met LABO vzw proberen we weg te gaan van polarisering die mensen verdeelt en tegen elkaar opzet, maar we zijn voorstander van een bepaalde politiserende polarisering die vormen van onrecht, uitsluiting, onderdrukking op scherp zet. Daardoor wordt vaak datgene wat onzichtbaar is zichtbaar en wordt het onmogelijk om te negeren.

Wij gebruiken deze methodiek om groepen in staat te stellen situaties van onrecht in de samenleving zowel te analyseren, als te experimenteren met mogelijke oplossingsstrategieën. Met deze methodiek creëren wij een uitnodigende ruimte waarin mensen dichter bij elkaar kunnen komen vanuit een gedeelde verantwoordiging. Op die manier helpt Forumtheater ons als organisatie om een verbindende en een kritische rol in de maatschappij op te nemen.

De taal van theater laat deelnemers toe zich in te leven in de situatie van mensen met een andere visie. Tegelijk is het een instrument dat vanuit die empathie problemen op een structurele manier wil aanpakken zonder ze onder de mat te vegen. Forumtheater is geen instrument dat polariseert, wel politiseert.”

Vragen aan

Wat is jouw functie?

Aeneas De Baets,

beleids- en projectmedewerker bij De Maakbare Mens

Ik ben beleids- en projectmedewerker. Het beleidswerk houdt vooral in: het volgen van ontwikkelingen in de medische wereld en bekijken hoe we daar als sociaal-culturele organisatie op kunnen inspelen. Het projectwerk bestaat vooral uit het organiseren van activiteiten zoals onze jaarlijkse Dag van De Maakbare Mens, het uitwerken van acties en campagnes, het schrijven van teksten voor eigen en andere media en het verzorgen van presentaties. Mensen die samen met De Maakbare Mens iets willen organiseren of een bepaalde problematiek in de gezondheidszorg willen aankaarten, kunnen bij mij terecht.

Hoe kom jij in je job in contact met wij-zij denken?

Als vrijzinnig-humanistische organisatie trachten we in de eerste plaats mensen zelf te doen nadenken en een standpunt in te nemen door hen wetenschappelijk onderbouwde informatie aan te bieden, verschillende stemmen te laten horen en een dialoog in gang te zetten. Maar soms moet je een standpunt innemen omdat iets niet door de beugel kan of omdat bepaalde zaken echt anders moeten. Als we dat doen, merken we inderdaad dat we al snel in een bepaalde hoek worden geduwd om onze neutraliteit of geloofwaardigheid in vraag te stellen. Tijdens de coronacrisis bereikte dat een hoogtepunt: je was uitgesproken voor of tegen de vaccins en de beperkingen. We kregen uit beide hoeken snel kritiek en verontwaardiging als we alleen al een bepaalde stem aan bod lieten komen. Nochtans zoeken we nooit bewust de controverse op. We hopen dat het terug verbetert, maar we vrezen dat er ook over de gezondheidszorg en de inzet van geneeskunde structureel een wij-zij denken met diep ingegraven loopgraven is ontstaan.

Wat prikkelt je?

Als filosoof word ik sterk geprikkeld door de vele uitdagingen en vragen die nieuwe medische technologieën met zich meebrengen. Niet enkel op vlak van beleid, samenleving en ethiek, maar ook rond onze verwachtingen van het leven. Genetische testen en vruchtbaarheidsbehandelingen zetten de verwachtingen van ouders scherper op punt, andere technologieën de verwachtingen rond schoonheid, gender, gezondheid, levenskwaliteit en levensduur. Dat zijn uitdagingen waar veel mensen nu nog niet mee bezig zijn, tot ze er op een dag persoonlijk mee worden geconfronteerd en op korte tijd moeilijke beslissingen moeten nemen. Het geeft me dan ook energie als ik er in slaag mensen daar toch al eerder bij te doen laten stilstaan, zodat ze beter voorbereid zijn voor de toekomst.

Waar haal je je inspiratie en kennis om je job uit te oefenen?

Ik volg heel wat mensen en organisaties uit heel uiteenlopende hoeken: experts, filosofen, mondige burgers die op een of andere manier in aanraking komen met nieuwe medische technologieën, patiënten-organisaties, andere sociaal-culturele organisaties ... Veel lezen hoort er ook bij. Maar het dagelijkse leven biedt ook heel wat voer. De vaccinaties, gezondheidsapps en *wearables*, de berichtgeving in de media, ervaringen van vrienden en familie, eigen ervaringen met de gezondheidszorg ...; vaak leveren die de meest verrassende inzichten op.

Wat wens je je collega's toe?

De laatste jaren waren behoorlijk turbulent voor ons. Ik wens mijn collega's dan ook meer ademruimte en tijd om op onze *core business* te focussen: werken met mensen. En uiteraard hoop ik dat ze blijven het gevoel hebben dat ze een verschil maken. Dat is niet altijd gemakkelijk als sociaal-cultureel werker, die met beperkte middelen en in direct contact met mensen probeert de maatschappij structureel te veranderen.

Katrijn Zaman,

coördinator bij Uilenspel vzw

Ik ben coördinator bij Uilenspel vzw. (Wij bieden gratis schoolse ondersteuning aan kinderen met een maatschappelijke kwetsbaarheid. Vrijwilligers uit de buurt zijn het kloppend hart van onze werking. Mensen kunnen bij mij terecht voor vragen rond samenwerkingen met partners, onze rol in het sociaal-cultureel volwassenenwerk, financiën, overleg met lokale besturen, pitchten bij fondsenwerfers, aanwervingen, personeelsvragen en leuke babbels en koffiedates.

Bij Uilenspel komen we vooral in contact met bruggen bouwen tussen mensen. Er worden bruggen gebouwd tussen vrijwilligers en gezinnen in een kwetsbare situatie, tussen buurtbewoners en buurtorganisaties, tussen gezinnen onderling, tussen scholen en gezinnen ...

Ik haal veel energie en warmte uit de verbinding tussen mensen, tussen collega's, tussen onze vrijwilligers en de kwetsbare gezinnen. Stimulerende omgevingen kunnen me enorm prikkelen. Dat kan gaan over fysieke omgevingen zoals mooie natuurplekjes, toffe gebouwen, kunstwerken, maar ook omgevingen waar er vrij kan worden gebabbeld en gediscussieerd en waar mensen ideeën uitwisselen.

Ik haal mijn inspiratie tijdens koffiedates met collega's, bij andere leidinggevenden, bij mensen met een heel andere kijk op de dingen, op netwerken bij partners, op vormingen en studiedagen.

Ik lees ook graag boeken rond geweldloze communicatie, *leadership*, samenlevingsvraagstukken, maar ook persoonlijke ontwikkeling. Mijn traject in persoonlijke ontwikkeling heeft me veel bagage gegeven om mijn job uit te oefenen en er te zijn voor mijn team.

Ik wens mijn collega's veel voldoening, veel uitdaging, steeds terugkomen tot de zaken in de job die hen energie geven, veel gedreven vrijwilligers en ook veel fun met elkaar.

Sara Motoï,
stafmedewerker
beeldvorming en
participatie bij Vief

Wat is jouw functie?

Ik ben stafmedewerker beeldvorming en participatie. Concreet wil dat zeggen dat ik verantwoordelijk ben voor tal van onze boeiende projecten en ook zelf projecten mag uitdenken en uitwerken.

Hoe kom jij in je job in contact met wij-zij denken?

Ageïsme is een sluipend gif in onze samenleving waardoor een heleboel mensen buitenspel worden gezet. Vooroordelen en discriminatie op basis van leeftijd treffen zowel jong als oud. Als ouderenvereniging heeft Vief de beeldvormingscampagne *#denkFOUD* (www.denkfoud.be) gelanceerd. Hiermee gaan we in tegen de negatieve stereotypering van ouderen en willen we jongeren dichter bij hun leefwereld brengen. Spijtig genoeg zijn maatschappelijke veranderingen vaak trage processen. Om het wij-zij denken te doorbreken, is het belangrijk dat er blijvend wordt ingezet op het veranderen van de beeldvorming rond ouderen.

Wat prikkelt je?

Belangrijke stappen zetten in het traject van een opdracht en de appreciatie van leden en collega's. Niets is zo leuk als een project zien vooruitgaan of een verdiend compliment krijgen. Ook een goede samenwerking vind ik steeds een meerwaarde.

Waar haal je je inspiratie en kennis om je job uit te oefenen?

Bij mensen. Ik vind het zeer fijn om aangesproken te worden en haal veel uit de gesprekken die ik heb met anderen. Dat zijn zowel mensen van andere organisaties, collega's als onze leden. Zij komen vaak met goede feedback en suggesties die ik steeds probeer mee te nemen in onze projecten. Uiteindelijk doe je het toch voor hen. Wetenschappelijk onderzoek en de actualiteit vormen ook een goede vertrekbasis wanneer je een thema wil kaderen of uitwerken.

Wat wens je je collega's toe?

Vooraf veel voldoening en trots voor de bergen werk die ze verzetten... En natuurlijk ook een gezonde dosis plezier!

Stefan Nieuwinckel,
directeur bij
Pax Christi

Ik ben directeur van een kleine organisatie, dus eigenlijk ben ik een duivel-doet-al. Ik coach medewerkers en help hen waar het kan. Onze bestuurders en vrijwilligers kunnen bij mij terecht met hun vragen en bezorgdheden. We werken in een groot gebouw, dat we met anderen delen. Aangezien wij de eindverantwoordelijken zijn, ben ik ook een beetje de 'conciërge' voor onze medebewoners. Ik contacteer zelf partners om mee samen te werken, en partners die ons weten te vinden voor een vraag, komen soms ook eerst bij mij terecht.

Pax Christi is (internationaal) gegroeid als een verzoeningsbeweging: Fransen die actief verzoening zochten met Duitsers na WOII. Je kan zeggen dat het de missie is van onze beweging om 'polarisatie' op te zoeken, en dan door actieve geweldloosheid verzoening te brengen. Er is polarisatie rond sans-papiers: wij kiezen de kant van de sans-papiers die de hand uitreiken naar onze samenleving. De Russische leiders vallen buurland Oekraïne binnen: plots zijn alle Russen de 'slechten'. Ik pitch hier meteen een van onze verhaallijnen voor 2023: vrede bouw je met Oekraïeners, Russen en alle andere Europeanen. En zet de Russische vredesbouwers maar genoeg in de schijnwerpers.

Wellicht hebben we minder dan andere organisaties te maken met 'rauwe' polarisatie op de werkvloer. Chapeau voor iedereen die in zijn dagelijkse praktijk met kwetsbare doelgroepen actief 'depolariseert'.

Samenwerken geeft me energie. Ik neem daarbij graag verschillende rollen op, en dat kan ook perfect in mijn job. Soms spreek ik op een manifestatie, dan ben ik weer de veiligheidscoördinator die afstemt met de politiediensten. Tijdens corona zat ik aan de knoppen van een online event. Als de 'klik' er is met de bende die het doet, gaat het vooruit. Nog net een tikkeltje extra energie krijg ik als er ook een creatieve vonk is.

De inspiratie komt van vele kanten. Mijn grootmoeder, die als jonge vrouw WOI meemaakte, plantte een pacifistisch zaadje bij haar kleinzoon. Op de middelbare school in de jaren '70 waren er genoeg 'linkse' leraars. Mijn universiteitsjaren gonsden van het protest tegen de kernwapens in België.

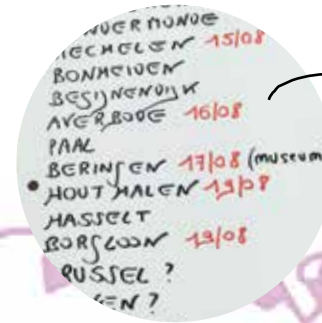
De kennis. Zeker vanuit mijn opleiding politieke en sociale wetenschappen, die in de vroege jaren '80 nog breed in plaats van specialistisch was. Van alles wat dus, en dat komt nu goed uit. Vaardigheden in leidinggeven bouwde ik op in mijn vorige job bij de stad Antwerpen. En ik leer nog elke dag bij, van collega's, bestuurders. Kleine quizvraag: wie van de lezers weet wat de OVSE is? Ik heb er in elk geval al veel over bijgeleerd.

Ik wens hen een minstens even boeiend groeipad toe als het mijne. En een baas die dat mogelijk maakt.

Stefaan fietst door het

Stefaan Segaert werkt als buurtopbouwwerker bij Saamo vzw in de Melkaderwijk in Kallo. Daarvoor was hij aan de slag als educatief medewerker bij Avansa Waas-en-Dender. Hij woont in Lokeren en is oprichter van de lokale LETS-groep, een ecologisch soepkarproject i.s.m. Alderande en was betrokken bij de opstart van Repair Cafés in de regio Waasland. Stefaan fietst elke dag. Voor het werk, voor zijn projecten, voor zijn hobby's, voor zijn vakantie. Voor alles. Voor Socius maakte hij in augustus 2022 een fietstocht langs verschillende praktijken die inzetten op het creëren van verbinding. Hij schreef verhalen en maakte foto's van zijn ontmoetingen (die kan je lezen op onze website, via de qr-code). Fiets je mee?

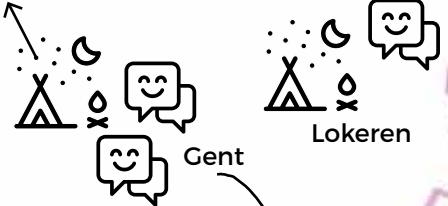
Route

Hier leerde Stefaan een bijzondere praktijk kennen.

Op deze plaatsen zette Stefaan zijn tent op.

Vinderhoute

Gent

Lokeren

Muizen

Leuven

Kelchterhoef

Houthalen-Helchteren

Ergens onderweg

Kortrijk

Zwevegem

Ontdek alle inspirerende verhalen

wij-zij

landschap

Hoe omgaan disputanten

Als de polarisering in onze maatschappij toeneemt, dan geldt dat online zeker zo. Trollen, hate speech, desinformatie ... lijken een vaste stek verworven te hebben in de publieke digitale ruimte en richten daar heel wat schade aan. Maar wie zijn nu die trollen en 'polarisatie-ondernemers' die er schijnbaar lol aan beleven om de boel op stelten te zetten? En wat kan je daartegen ondernemen?

met trollen, en meelezers?

Het Vlaams Vredesinstituut gaf onderzoekers Bart Vyncke, Baldwin Van Gorp en Michaël Opgenhaffen van het Instituut voor Mediastudies (KU Leuven) de opdracht om op zoek te gaan naar oorzaken van schadelijke polarisering en mogelijke pistes om daar constructief mee om te gaan. Dat deden ze aan de hand van een inhoudsanalyse van 74 online debatten en 40 diepte-interviews met socialemediagebruikers. Ze brachten in kaart welke elementen in berichten de kans op aanvallende of vijandige commentaren verhogen en onderscheidten verschillende types gebruikers aan de hand van de motieven en strategieën waarmee ze op sociale media actief zijn.

Dr. Maarten Van Alstein, senior onderzoeker bij het Vlaams Vredesinstituut, verrichtte al heel wat onderzoek naar vredeseducatie en het omgaan met controversie en polarisatie in de klas. Hij is dan ook de aangewezen persoon om ons meer te vertellen over de resultaten en het belang van het onderzoek.

“Het Vlaams Vredesinstituut werkt rond een aantal aandachtsgebieden zoals *Wapens en wapengeweld*, maar we hebben van bij de start ook veel aandacht besteed aan de cluster *Conflict, vrede en samenleving*. Een van de thema's daar is vredeseducatie, waarbij we verschillende acties ondernemen in het onderwijsveld. Zo'n vijf jaar geleden hoorden we veel leerkrachten en onderwijsprofessionals zeggen dat ze begonnen te worstelen met controverses en controversiële thema's in de klas. Heel gauw dook het woord polarisatie op. In eerste instantie leidde dat tot een publicatie over hoe leerkrachten en scholen kunnen omgaan met controverses en polarisatie¹. Ondertussen zagen we dat het woord polarisatie een hoge vlucht begon te nemen in onze samenleving. Dat leidde tot dit onderzoek naar online polarisering, waarbij onze insteek die van de

conflictransformatie is. Hoe kunnen we in een digitale context met spanningen en tegenstellingen op een geweldloze en constructieve manier omgaan?”

Affectieve polarisatie

Het rapport toont dat we de term polarisering niet zomaar te pas of te onpas mogen gebruiken. Er is een duidelijk verschil met conflicten, en we moeten een onderscheid maken tussen thematische polarisatie, ideologische polarisatie en affectieve polarisatie. Laat ons beginnen bij het begin. Waarin schuilt het verschil?

“Conflict is een botsing die bijvoorbeeld kan leiden tot een felle discussie of een fysieke confrontatie. Bij een conflict zijn mensen het oneens met elkaar en gaan ze de tegenstelling aan. Polarisation kan je het best zien als het bewegen op een spectrum van een bepaald standpunt naar een ander. Bijvoorbeeld van een eerder gematigd naar een meer uitgesproken standpunt. Je verschuift naar de pool van het meer radicale. Je 'polariseert'. Als dat over twee mensen of groepen gaat, bewegen zij zich steeds verder van elkaar. Dat kan gewoon inhoudelijk zijn, thematisch of ideologisch. Je verschilt van mening of wereldbeeld. Dat is geen probleem. Partijpolitiek werkt bijvoorbeeld zo. Om dat proces in goede banen te leiden, hebben we net de democratie uitgevonden. Maar je kan ook uit elkaar groeien op het affectieve. Dan gebeurt er eigenlijk iets emotioneels. Je begint elkaar te wantrouwen en dat wantrouwen wordt steeds groter. Je begint afkeer te voelen en ook die afkeer wordt groter. Zo verglijdt je naar vijandschap. Dan zit je niet meer in een democratisch spel waarbij de andere een ideologische of →

¹ Omgaan met controversie en polarisatie in de klas, Maarten Van Alstein, Pelckmans, 2018.

thematische tegenstrever is, maar een vijand.

Het rapport gaat over die affectieve polarisatie. Het gebruik van dat adjectief is erg belangrijk want polarisatie dreigt een containerbegrip te worden dat eenzijdig negatief bekeken wordt. En dat hoeft het niet noodzakelijk te zijn.”

Polarisering wordt dus problematisch als het affectieve mee in het spel komt?

“Eigenlijk wel. Het is belangrijk om te zien wanneer polarisatie bij het democratisch samenleven hoort en wanneer het problematisch of toxisch wordt. Bij het nemen van belangrijke beslissingen of in verkiezingstijd is het normaal dat meningsverschillen tussen mensen groter worden. Dat hoort erbij. Ook activisten spelen daar sterk op in. Zij polariseren ook vaak, net omdat ze iets in de samenleving willen

veranderen. En dat is ook belangrijk, want onze samenleving heeft die ruimte voor meerstemmigheid, meningsverschillen en soms zelfs conflicten nodig. Die ruimte moeten we ook zo open mogelijk houden. Als je steeds tegen mensen zegt die iets op de agenda willen zetten dat ze moeten depolariseren, neem je heel veel stemmen weg en dat is niet goed.”

5 types gebruikers

Maar wat werkt die affectieve polarisatie online nu juist in de hand? De onderzoekers zagen drie voornamelijk oorzaken. In de eerste plaats is er het ingaan tegen de regels van het inhoudelijk debat. Socialemediagebruikers die weinig onderbouwde stellingen naar voor schuiven, foute redeneringen opbouwen, in overdrijvingen vervallen ... lokken al snel

felle reacties uit. Daarnaast zijn er de berichten die tegen de stroom ingaan. Meningingen die afwijken van de gangbare norm op een bepaald platform vallen zelden in goede aarde. En ten slotte is er het taalgebruik. Spellingsfouten, onduidelijk gebruik van emojis of de beperkingen van sociale media waar alle lichaamstaal wegvalt en bijvoorbeeld het herkennen van ironie niet altijd even eenvoudig is.

Bij online conversatiemanagement ligt nog vaak de nadruk op het aanreiken van handvatten voor het omgaan met negatieve of agressieve berichten. Afhankelijk van het soort berichten waarmee je te maken krijgt, zetten richtlijnen en *flowcharts* je op het juiste spoor van de acties die je kan ondernemen. De onderzoekers gingen een stap verder en probeerden te achterhalen welke types van gebruikers er achter de berichten schuilgaan. Dat is meteen de grote verdienste van het rapport. Vyncke, Van Gorp en Opgenhaffen kwamen tot vijf verschillende types:

— **Disputanten** zien sociale media als discussiefora waar mensen met elkaar in debat kunnen treden. Ze willen dat discussies constructief en inhoudelijk worden gevoerd en zijn daarom ook voorstander van online gedragsregels. Gebruikers die inhoudelijke of gedragsregels aan hun laars lappen, zorgen bij disputanten voor heel wat frustratie.

— Voor **hartluchters** zijn sociale media vooral een uitlaatklep. Zij willen frustraties van zich afschrijven. Hun acties hebben daarom vaak een spontaan en emotioneel karakter. In debat treden boeit hartluchters minder, de vrijheid van meningsuiting des te meer.

— **Meelezers** gebruiken sociale media als informatiebron of entertainment. Ze zijn zelf niet geneigd om berichten te plaatsen omdat ze beducht zijn voor reacties. Naar schatting behoort zowat 90% (!) van de socialemediagebruikers tot deze categorie. Toch wordt de groep van meelezers vaak over het hoofd gezien wanneer we het hebben over online polarisering.

— De **debat-entrepreneurs** spelen strategisch in op gepolariseerde debatten om een bepaald

instrumenteel doel te bereiken, bijvoorbeeld een onderwerp dat ze op de maatschappelijke agenda willen plaatsen. Debat-entrepreneurs trekken soms de polarisering op gang, maar kunnen ook verzoenend optreden. Dat ligt anders bij de subcategorie van de **polarisatie-entrepreneurs** die om politieke of ideologische doelen polarisatie nastreven. — Voor **trollen** is er geen hoger doel dan het choqueren op zich. Ze opereren in de meeste gevallen anoniem en richten hun pijlen graag op machthebbers en prominente figuren.

Het waarom achter de uitspraken

“Vanuit de conflicttransformatie beschikken we al langer over het inzicht dat conflicten, hoe ontwrichtend en pijnlijk ook, normaal en onvermijdelijk zijn in menselijke relaties. Ze zijn dus niet per definitie slecht. Alles hangt af van de manier waarop je ermee omgaat. Daarom moet je gaan kijken wat er achter het conflict zit. Waarom doet iemand iets? Welke relaties, verwachtingen, machtsverhoudingen, identiteitskwesaties ... gaan erachter schuil? Voor dit rapport was ons vocabularium rond polarisatie misschien wat beperkt. We spraken over *pushers*, volgers en het midden. Maar we maakten nog geen onderscheid in de →

verschillende vormen van *pushers*. De onderzoekers zijn op zoek gegaan naar hun motivatie. Is dat iemand die iets wil zeggen? Is die gefrustreerd of wil die keet schoppen louter om keet te schoppen? We beschikken nu over een typologie voor de online sfeer. We hebben taal aangereikt samen met een handige visuele voorstelling (zie p. 55). Ik denk trouwens dat de typologie niet alleen online geldt, maar dat je ze ook op andere contexten kan toepassen. Het is zeer inzichtelijk om affectieve polarisatie aan de hand van die typologie uit te leggen. Het maakt ons vertoog veel rijker, complexer maar tegelijkertijd ook helderder.”

En remediërend. Want de onderzoekers reiken voor elk van de types een bijhorende depolariseringsstrategie aan. Dat veronderstelt wel dat we erin slagen om de verschillende types in de praktijk van elkaar te onderscheiden. Geen eenvoudige opdracht, zeker niet in een online context waar vaak de *knowhow* of tijd ontbreekt om die oefening grondig te doen.

“We geven in het rapport aan dat dat de volgende stap moet zijn. We moeten verder werken op het herkennen. Want het is inderdaad niet altijd even gemakkelijk om de verschillende types te onderscheiden. Vergeet niet dat mensen niet opgesloten zitten in een type. Ze kunnen wisselen. Bij sommige thema's zijn ze een *meelezer*, terwijl ze bij andere thema's misschien een *hartluchter* of een *disputant* zijn. *Trollen* springen misschien snel in het oog, maar ook zij zijn niet altijd even makkelijk te herkennen. Je hebt immers verschillende soorten. Er zijn individuele *trollen*, maar evengoed ook mensen die zich in verband engageren om aanvallen uit te voeren. Wat je altijd kan doen om het onderscheid te maken, is een paar open vragen stellen. We weten dat dat bijvoorbeeld in klasverband of in bemiddelingscontexten goed werkt. Uiteraard zijn dat duidelijke fysieke dialogische ruimtes en is online die uitdaging groter. Maar het loont om het te proberen. Als je nieuwsgierigheid, interesse of een zekere vorm van empathie toont, kan je de dynamiek van de discussie doorbreken. Je kijkt dan naar de behoeften of de belangen achter de uitspraken. Met een vraag zoals:

‘Ik ben het niet helemaal eens met wat je zegt, maar ik vind het wel interessant. Wat bedoel je precies?’, creëer je een niet aanvallende opening. Bij een echte trol heeft dat geen effect. Die wil je gewoon opjagen. Maar als het iemand is die met een frustratie zit, waarvoor je begrip opbrengt, dan kan je nog wel tot een gesprek komen. Ook als je een *debat-entrepreneur*, een activist bijvoorbeeld, erkent in zijn rol als activist kan je nog een bepaalde dialoog aangaan.”

Controverse niet uit de weg gaan

Het gesprek aangaan is cruciaal. Nu worden online herrieschoppers vaak snel geblokkeerd en uit het gesprek geweerd. Maar dat kan een averechts effect hebben. Hartluchters bijvoorbeeld die geblokkeerd worden, zien hun frustratie alleen maar toenemen. Hetzelfde geldt bij de keuze voor een meer actieve moderatie. Het kan *disputanten* en *meelezers* aanzetten om deel te nemen aan online debatten, maar dezelfde aanpak kan *hartluchters* voor het hoofd stoten omdat ze zo het gevoel hebben dat hun vrijheid van meningsuiting wordt beknot. Weten welke strategie je best ontplooit, hangt dus nauw samen met de vraag met wie je te maken hebt.

“Je moet goed nadenken over het beleid dat je wil voeren. Als je als organisatie jouw online platform wil modereren, kan je veel dialogische conflicthanteringstechnieken toepassen. Nu wordt vaak een werkwijze gevolgd waarbij de grenzen worden aangegeven en er gezegd wordt wat er gebeurt als iemand die grenzen overschrijdt. Een eerste keer worden onruststokers herinnerd aan de regels. Dan volgt er misschien een privébericht. In laatste instantie worden ze geblokkeerd of verwijderd. Zo kan je een meer faciliterende rol opnemen waarbij je niet noodzakelijk de controverse uit de weg gaat en probeert het gesprek aan te gaan. Het belangrijkste is hoe je met die controverse omgaat. Hoe je voorkomt dat ze ontspoord. Maar veel hangt af van je eigen positie en rol. Een lokaal bestuur bijvoorbeeld handelt vanuit een bepaalde onpartijdigheid waarbij ze haar inwoners zo goed mogelijk wil informeren. Sociaal-culturele organisaties kunnen een agenda hebben waarbij ze zelf ook polariseren. Je krijgt dan andere reacties.”

Taken voor sociaal-culturele organisaties

We moeten met z'n allen als gebruikers meer bewust stilstaan bij hoe onze eigen berichten al dan niet onbedoeld kunnen bijdragen aan polarisatie. Maar publieke figuren, beleidsmakers en organisaties krijgen van de onderzoekers nog enkele aparte oriëntatierichtlijnen mee. Zij kunnen affectieve

polarisatie immers op een meer structurele manier aanpakken. Zij moeten niet alleen het goede voorbeeld geven, maar ook een debatcultuur faciliteren door middel van opleidingen en moderatie. Er lijkt dus ook een taak weggelegd voor sociaal-culturele organisaties.

“Dat denk ik wel. Organisaties kunnen in de eerste plaats vormingen aanbieden die inzetten op het leren begrijpen van het digitale ecosysteem. We weten allemaal wat er gebeurt als we in een vereniging of op ons werk aan dezelfde tafel gaan zitten en een discussie voeren. Online gelden er andere regels. Dat moeten we allemaal goed begrijpen. Daarnaast moeten we blijven inzetten op het leren discussiëren, leren dialogeren. Uiteraard hangt veel af van welke rol je wil innemen. Je kan leren debatten te modereren of faciliteren. Maar als je zelf betrokken bent in de discussie, is het ook als organisatie goed om weten hoe je affectieve polarisatie kan vermijden. En ja, iedereen die zich online engageert, zou het goede voorbeeld moeten geven. Maar voor mij betekent dat niet dat je altijd verbindend moet spreken. Er mag ruimte zijn voor inhoudelijke of filosofische meningsverschillen. De verbinding zit in het gegeven dat alle partijen het eens zijn dat meningsverschillen bij onze democratische rechtsstaat horen.”

En blijft natuurlijk het gegeven dat het aangaan van het gesprek of het inzetten van conflict-hanteringstechnieken in een online context niet altijd voor de hand liggend is. Sociaal-cultureel werkers zijn nog steeds meer vertrouwd met een live setting.

“De dialogische ruimte is anders. Als je in groep samen zit, zie je elkaar. Je weet wie bepaalde dingen zegt. Online is dat veel onduidelijker. Je ziet niemand. Veel mensen zijn anoniem. Ze voelen zich minder geremd om er allerlei dingen uit te gooien. Dat is een groot verschil. Bovendien is het niet altijd duidelijk hoe die sociale platformen juist werken. We weten allemaal van het bestaan van algoritmes, maar niet hoe die precies werken. Waarom verschijnen bepaalde berichten in feeds en andere niet? Daarop heb je weinig grip. En er is het gegeven van de lichaamstaal. →

Als je als facilitator offline met een conflictsituatie wordt geconfronteerd, kan je via lichaamstaal makkelijker contacten leggen. Door een aantal vragen te stellen. Een open houding aan te nemen. Goed te kijken. Goed te luisteren. Dat maakt dat het gesprek anders vorm krijgt. Je kan online ook geen intonatie aan je woorden verlenen. Wat bijvoorbeeld iets als ironie heel moeilijk maakt. Vaak lossen we dat op door een emoji te gebruiken. Maar ook emojis zijn niet altijd makkelijk te interpreteren.”

Door de coronacrisis zijn we nog meer gaan leven en werken in de digitale ruimte. Als we online sneller in affectieve polarisatie vervallen, moeten we ons dan zorgen maken over de toekomst?

“Ik heb geen glazen bol. We weten uit onderzoek dat algemeen gesproken de sfeer de afgelopen vijf jaar online giftiger is geworden. Maar we mogen niet vergeten dat het digitale ook heel veel kansen biedt. Ook voor sociaal-culturele organisaties. Ze kunnen hun bereik vergroten. Zichzelf heel zichtbaar maken. Online kunnen we met mensen in gesprek komen met wie we anders niet in dialoog treden. Die gedachte vind je ook terug in ons advies bij de het onderzoek. We moeten onderzoeken hoe we al die online fora kunnen inzetten voor een goed gesprek, want daarvoor bieden ze heel wat kansen.”

Maarten Van Alstein

onderzoeker bij het Vlaams Vredesinstituut

Meer weten?

Je kan het onderzoeksrapport *Online polarisering. Slim omgaan met hartluchters, meelezers en meer* downloaden op de website van het Vlaams Vredesinstituut: vlaamsvredesinstituut.eu. Daar kan je ook het webinar herbekijken dat het Vredesinstituut in april 2022 organiseerde naar aanleiding van het verschijnen van het rapport.

Vijf types socialemediagebruikers en de bijhorende depolariseringsstrategie

Debat-entrepreneur

Kenmerken

- Speelt strategisch in op gepolariseerde debatten
- Streeft een hoger doel na
- Handelt uiterst beredeneerd

Depolariseringsstrategie

- Schat in wat de bedoeling of het 'hogere doel' is
- Expliciteer het vermeende doel, zodat ook andere gebruikers weet hebben van het strategisch gemanoeuvereer
- Start een inhoudelijke dialoog op en evalueer wat er gebeurt
- Blokkeer indien nodig

Hartluchter

Kenmerken

- Gebruikt sociale media om stoom af te blazen
- Frustraties van zich afschrijven zorgt voor opluchting
- Acties zijn spontaan en emotioneel
- Interpreteert vrijheid van meningsuiting ruim

Depolariseringsstrategie

- Geef blijk van empathie en begrip
- Stel verduidelijkende vragen
- Reageer niet op eventuele taalfouten
- Start een inhoudelijke dialoog op
- Vermijd om te blokkeren

Meelezer

Kenmerken

- Gebruikt sociale media als graadmeter van wat er leeft
- Gebruikt sociale media als informatiebron
- Is erg terughoudend bij het zelf plaatsen van berichten, want is beducht voor reacties

Depolariseringsstrategie

- Creëer een veilige omgeving met duidelijke gedragsregels
- Besef dat velen van hen meegelezen wanneer je een inhoudelijke dialoog met polariserende gebruikers opstart

Disputant

Kenmerken

- Wil een inhoudelijk en constructief debat
- Voorstander van expliciete online gedragsregels
- Socialemediagebruik kan leiden tot frustraties
- Kan pedalen verliezen en keert sociale media soms de rug toe

Depolariseringsstrategie

- Zorg voor strikte online gedragsregels en duidelijke afspraken voor iedereen
- Start een inhoudelijke dialoog op
- Onderbouw standpunten met argumenten

Trol

Kenmerken

- Verkiest online volledig anoniem te blijven
- De vrijheid van meningsuiting is absoluut
- Het choqueren van anderen is een doel op zich
- Machtshabbers en prominente figuren zijn vaak het geliefkoosde doelwit

Depolariseringsstrategie

- Wijs de gebruikers op de huisregels ("trollen zijn niet welkom")
- Negeer provocaties, start een inhoudelijk gesprek op en evalueer wat er gebeurt
- Indien er opnieuw een giftige reactie komt, spreek dan de gebruiker aan op de aangeslagen toon, en evalueer opnieuw wat er gebeurt
- Blokkeer indien er opnieuw een giftige reactie volgt

Scrolvoer

Ook op Instagram vonden we interessante accounts over wij-zij denken. Scrol door deze boeiende profielen.

Saved By The bell hooks

@savedbythebellhooks

Lecoeuramareebasse

Doet historisch onderzoek naar moederen

@lecoeuramareebasse

Jillian Emanuels

Jouw plek voor informatie over opvoeden,

ouderschap en antiracistisch opvoeden

@deinstantpedagoog

One platform, 2 billion voices

@mvslim

Décolonisons Nous

- Partage de réflexions, décryptages et recherches sur l'héritage colonial dans l'imaginaire collectif.

- Antiracisme politique.

@decolonisonsnous

Zetje in

Bestrijding van racisme en discriminatie door inclusief onderwijs, voor een toekomst waarin gelijkwaardigheid de norm is!

@zetjein

Loesje

Met mijn posters maak ik het leven op de wereld een stukje beter en mooier.

@loesjevdposters

Everyone can be a feminist

#FeministForAll - An intersectional feminist community made up of a diverse network of change makers from around the world.

@feminist

interview

**Gedeelde angsten -
Pleidooi voor meer
solidariteit en sociale
zorgzaamheid**

Rudi Laermans,

is socioloog, auteur en vertaler. Tot 1 oktober 2022 was hij gewoon hoogleraar Sociale theorie aan de KU Leuven en gastdocent Theorie aan meerdere kunsthogescholen zoals P.A.R.T.S. in Brussel. Naast wetenschappelijke artikels publiceert hij regelmatig essays, opiniestukken en kritieken in onder andere *recto:verso*, *De Witte Raaf*, *Etcetera* en *De Standaard*. Recent verschenen van zijn hand de essaybundel *Ik, wij, zij* (2020) en het boekessay *Gedeelde angsten* (2021).

In *Ik, wij, zij* schreef Rudi Laermans scherpe maatschappelijke observaties neer: wat betekent het om nu mens te zijn en hoe worden we daarin bepaald door het tijdperk waarin we leven? In zijn recente publicatie *Gedeelde angsten* toont Laermans het aan met een voorbeeld: wat we samen vrezen, zegt iets over onze samenleving.

We delen meer dan we denken. Geen ik zonder wij. Maar hoe overkomen we die afstand tussen ik en wij, tussen wij en zij? Hoe winnen we een gedeeld ethisch besef en het vertrouwen in elkaar terug? Zijn we genoeg bezig met geluk en hoop? Wat is een gelukt samenleven en hoe kunnen we als mensen, als burgers en als praktijkwerkers daartoe bijdragen?

Bruggen slaan, polarisatie tegengaan, voor anderen openstaan: dat is de teneur van pleidooien voor meer verbinding. Op de achtergrond gonzen andere woorden mee zoals zorgzaamheid, gemeenschapsvorming en solidariteit. Al die en aanverwante termen doen ertoe, het zijn werkwoorden. Ze motiveren individuele handelingen en sociale praktijken omdat ze verwijzen naar beelden van 'het goede samenleven'. Veel stof tot nadenken en redenen genoeg voor Socius om in gesprek te gaan met de socioloog en auteur.

“Ik zou wel eens willen weten hoeveel echtscheidingen onze neoliberale economie op haar geweten heeft.”

De titel van je boek *Gedeelde angsten* is tweeledig. Het gaat over angsten die we delen, maar evengoed over angsten die we zouden moeten delen of bespreekbaar maken om stappen vooruit te kunnen zetten.

Rudi Laermans: “Achteraf bekeken had ik met de titel en het woordje ‘delen’ meer kunnen doen. Want in delen zit ook ‘verdelen’. Ik heb het over gedeelde angsten omdat het angsten met een collectieve basis zijn. Neem de werksituatie bijvoorbeeld. Bedrijven worden zeer competitief gemanaged waardoor mensen eigenlijk tegen elkaar worden opgezet. Ze hebben angst om hun werk te verliezen of om een bepaalde premie niet te halen... Dan zit je helemaal in het register van verdeeldheid. Ook al is de oorzaak collectief gedeeld, het effect is een verdere verdeling tussen mensen. Noem het individualisering of atomisering. Mensen komen in een zeer sterke concurrentieverhouding te staan tegenover elkaar waardoor er geen solidariteit meer is, geen besef van gedeeldheid. Net dat besef van gedeeldheid moet groeien.

Om het met een knipoog naar Marx te zeggen: mensen kunnen zich in een bepaalde klassensituatie bevinden, maar ze moeten klassenbewustzijn krijgen vooraleer ze collectief voor hun gedeelde rechten kunnen opkomen. Zo kunnen mensen objectief ook in eenzelfde angstsituatie zitten. Maar ze moeten eerst een angstbewustzijn ontwikkelen vooraleer ze een collectief protest kunnen opzetten. En dan kom je inderdaad bij de vraag hoe je een mechanisme ontwikkelt om te vermijden dat mensen bijvoorbeeld individueel een burn-out krijgen. Wat de ziekteverzekering toch wel wat kost. Maar wat mij als socioloog treft, is de zwijgzaamheid over de collectieve kost. We hebben het wel over de kost van de sociale zekerheid. Maar de sociale kost wordt vaak niet in rekening gebracht. Ik heb het dan over de werkbelasting die doorweegt op persoonlijke

relaties. Mensen die in preciaire statuten zitten. Die qua werkuren bijzonder flexibel moeten schakelen. Die geen meester zijn over hun agenda. Met alle gevolgen vanden als je een partner en kinderen hebt. Of mantelzorger bent voor je zieke moeder. Die sociale kost is ontzettend hoog. Om het met een overtrokken boutade te zeggen: ik zou wel eens willen weten hoeveel echtscheidingen onze neoliberale economie op haar geweten heeft.”

Zorgzaamheid lijkt steeds meer een individuele verantwoordelijkheid te worden. Binnen het gezin, binnen persoonlijke structuren. Moeten we niet stilstaan bij de invulling van de verzorgingsstaat?

“Zeker in de huidige situatie zie je hoe nodig de verzorgingsstaat is. Zorg en zorgzaamheid terug tot de kern van de verzorgingsstaat maken, is meer dan materiële herverdeling. Hoe belangrijk die herverdeling ook is. Kijk bijvoorbeeld maar naar de energieprijzen. Maar zorgzaamheid betekent ook dat je je zorgpersoneel niet alleen beter betaalt, maar ook beter behandelt. Die erkenning impliceert dat je zorgberoepen veel meer centraal stelt in die verzorgingsstaat en dat je de vraag stelt hoe je ook bottom-up initiatieven van zorgzaamheid kan faciliteren. Hoe je hen materieel kan ondersteunen en mee mogelijk maken. Dus de waarde van zorg moet veel meer centraal komen te staan.

Het is interessant dat je eigenlijk twee termen hebt om de groei van sociale zekerheidsmechanismen te beschrijven. Er is de materiële component, de welvaartsstaat, en er is de verzorgingsstaat. Die termen zijn duidelijk gegenderd. Zorgzaamheid wordt traditioneel als een vrouwelijke waarde beschouwd. Dat is nog altijd de dominante visie. Aan de materiële component zit het idee van het kostwinnerschap vast. En voor een stuk staat de mannelijke loopbaan nog steeds centraal in ons sociaal zekerheidsstelsel. →

“Mensen die zeggen dat extreemrechts en de woke-beweging op dezelfde lijn zitten als spiegelbeelden in een soort van hoefijzermodel, hebben het mis.”

Ik hoopte dat men inzag dat naast de herverdeling ook de zorg ontzettend belangrijk is. Dat de zorgzaamheid van mensen naar elkaar toe nodig is om door dit soort situaties te komen. Dan heb ik het ook over informele zorg en die vraagt tijd. Je moet dus je tijdseconomie anders inrichten. Economie betekent schaarste, de regulering van schaarste. Die regulering van schaarste komt neer op de regulering van levenstijd. Levenstijd is eindig. De organisatie ervan is eigenlijk de basiskwestie van economie. Je hoeft geen Marxist te zijn om te begrijpen waar de uitbuiting zit. Maar de exploitatie van levenstijd is schimmig geworden en wordt veel minder gezien dan wanneer mensen gewoon van negen tot vijf werken. Dat was de standaard. Je werkte acht uur en als je meer deed, werden je overuren betaald. Dat stelsel was heel onpersoonlijk precies omdat alles zo kwantitatief was afgebakend. Maar het was wel duidelijk. Wat heb je nu? Je krijgt een *flat fee* voor een project of je werkt per *gig*. Je wordt betaald telkens als je iets presteert. Je werkt al snel veel meer dan acht uur, maar je ziet het niet. Of je merkt het enkel in je uitputting. Maar eigenlijk kan je er niets aan doen omdat je je contract niet ziet in termen van *nine to five*. In het intellectueel, cultureel milieu bijvoorbeeld moet je mensen er vaak aan herinneren hoeveel van hun vrije tijd, van hun levenstijd eigenlijk, zo wordt weggepakt.”

In *Cruel Optimism* beschrijft professor Lauren Berlant het huidige historische moment vanaf de jaren 2000 als een impasse, een staat van lopende onzekerheid en precariteit, waarin mensen bereid zijn om ongelijkheid en hiërarchie te omarmen om toch maar het gevoel te hebben ergens bij te horen. Moeten we niet nadenken over mooiere, warmere manieren waarop we een plek aan mensen kunnen geven?

“Je snijdt een heel pertinente kwestie aan. Als je naar het succes van ideologieën zoals het populisme en nationalisme kijkt, maar evengoed naar het belang van gender... dat draait allemaal rond identiteit. Zeker

bij het nationalisme en populisme moet die vaste identiteit zekerheid geven. Een zekerheid die mensen deels verloren zijn in de persoonlijke sfeer. In onze risicomaatschappij biedt het aangaan van persoonlijke relaties inderdaad geen zekerheid meer voor het leven. En dat geldt voor een grote groep nog veel meer wanneer het over werk gaat.

Maar er zijn verschillen in de zoektocht naar identiteit. Bij gender of postkolonialisme bijvoorbeeld gebeurt die zoektocht naar een zekere vastigheid in een openheid. Mensen die zeggen dat extreemrechts en de *woke*-beweging op dezelfde lijn zitten als spiegelbeelden in een soort van hoefijzermodel, hebben het mis. Omdat het zoeken naar identiteit bij dat laatste veel opener gebeurt en eigenlijk ook open blijft.

Maar bij het zoeken naar identiteit blijft er iets buiten beeld. Als socioloog is het voor mij vanzelfsprekend om dat klassenpositie te noemen. Dat is verbonden met beroepspositie, met werk. Als ik aan de vroegere verzuiling in Vlaanderen denk, was dat voor een groot stuk het fundament van de sociale identiteit. De socialistische beweging bijvoorbeeld was voor een groot deel een arbeidersbeweging. En je had ook een middenstandsbeweging die de kleine middenstanders groepeerde. Die was duidelijk verbonden met werkposities, met klassenposities. Die identificatie is er nu veel minder, behalve bij mensen die in de betere hoogopgeleide beroepen zitten. Daar is die er wel, maar zeer individueel. Het wordt niet meer gezien als een klassenpositie. Integendeel, daar wordt gedacht in termen van: wat geeft mij de mogelijkheden om mijn talenten, mijn capaciteiten te ontplooiën? Dus helemaal niet in termen van een gedeelde positie.”

Er is dus geen gedeeld kader om die bewustwording mogelijk te maken en daarmee iets te doen. Maar het gaat niet alleen over de identificatie van buitenaf. Ook de identificatie van de klasse zelf ontbreekt.

“Marx had het over het lompenproletariaat. Mensen die geen fabrieksarbeid deden, maar losse jobs hadden en in een survivaal-economie zaten. Die mensen moest je opgeven. Die kreeg je niet georganiseerd. Ze zaten niet op vaste plekken waarbinnen je hen samen kon krijgen. Ze konden niet in staking gaan, want ze waren niet verbonden aan productiemiddelen. Het precariaat dat nu onderaan, aan de slechte kant van de diensteneconomie zit, beantwoordt op structurele karakteristieken aan wat Marx het lompenproletariaat noemt. Je blijft dus met dezelfde vraag zitten van hoe je die georganiseerd krijgt. Vakbonden proberen dat te doen, maar dat gaat moeizaam. Als die mensen staken, leggen ze zichzelf plat. Dat is het enige. Het is bijzonder moeilijk om daar solidariteit tussen te organiseren. Ik heb daar ook geen antwoord op. Het is lovenswaardig dat vakbonden proberen die mensen te organiseren. Al is het maar een minimale organisatie waardoor ze kunnen opkomen voor hun rechten. Denk aan vaste contracten en een minimum aan sociale zekerheid.

Daar zie je iets gebeuren dat voor middenveld-organisaties steeds meer belangrijk wordt en meer zal worden, namelijk dat je eigenlijk de respresentant bent van een groep die je niet organiseert. We vinden dat heel evident wanneer het bijvoorbeeld gaat om vertegenwoordigers van de *Black Lives Matter*-beweging. Die is niet georganiseerd in de zin van formele kaders, formele structuren, lidkaarten ... maar ze hebben wel woordvoerders. En we nemen dat aan. Ik denk dat we naar een maatschappij evolueren waarin het georganiseerde middenveld woordvoerder is voor ongeorganiseerde groepen. Dat is niet nieuw. De christelijke arbeidersbeweging bijvoorbeeld heeft zich vanuit de oude caritasgedachte altijd hard ingezet voor mensen in armoede en zich in de jaren zeventig en tachtig ook uitgesproken voor de gastarbeiders. Dat waren ongeorganiseerde groepen. Eigenlijk had de arbeidersbeweging daar niet zoveel mee te winnen, maar ze heeft dat wel gedaan. Het kan het georganiseerde middenveld een nieuwe legitimiteit →

“Een van de sterktes van sociaal-culturele organisaties is altijd hun lokale inbedding geweest.”

geven om zulke groepen zichtbaar te maken en hun belangen te articuleren omdat die groepen dat zelf collectief niet kunnen doen. Omdat ze uit elkaar gespeeld zijn. Omdat ze in een armoedesituatie zitten en echt niet de tijd hebben om samen te gaan zitten en een eisenbundel te formuleren.

Dus de vraag van wie je vertegenwoordigt, vind ik lang niet altijd aan de orde. Je vertegenwoordigt een objectief belang van rechtvaardigheid. Je spreekt namens een bepaalde groep, ook al organiseer je daar bij wijze van spreken slechts tien procent van. Als een maatschappij individualiseert, moet je zo beginnen te denken over wat de rol van het georganiseerd middenveld is. Bijvoorbeeld als het gaat over vakbonden binnen overheidssectoren of binnen sterk geïndustrialiseerde sectoren die een serieuze inbedding kwantitatief hebben, maar om zeer begrijpelijke redenen niet in de nieuwe winsteconomie zelf. Als je daar niet de objectieve woordvoering van opneemt, gaat niemand dat meer doen.”

Het klassendebat is de laatste twintig jaar zo goed als afwezig in het publieke discours in het Westen.

“De kwestie van klasse en de politieke en publieke articulatie ervan, is een moeilijke. Aan de linkerkant heb je echt wel populistische partijen gehad die in naam van het volk een klassendiscours voerden. Maar die ook wisten dat ze het daarmee niet zouden halen. De associatie met het communisme blijft te zwaar wegen. Dus dat gaat niet. Maar die partijen hadden wel een klassieke sociaal-democratisch eisenbundel die klassengegrond was. Vaak worden partijen met zo'n eisenbundel nu weggezet als extreemlinks. Een partij die nu ijvert voor de verstaatsing van de energiesector, wordt gek verklaard. Maar toen ik opgroeide, was dat een centrale vraag van een sociaal-democratische partij. Uiteraard zat je toen in een kader van de natiestaat waarin dat soort eisen zinniger was dan vandaag in een geglobaliseerde economie. Maar de eis van overheidsinterventie en overheidsregulering van markten is klassiek sociaal-democratisch. Het is veelzeggend dat dat nu als extreem wordt benoemd. Dat zegt iets over ons veranderend maatschappijbeeld en hoe ook politieke eisen veranderen door de tijd.”

“Het verhaal van inclusiviteit is verbonden met de notie van solidariteit en sociale zorgzaamheid.”

We hadden het eerder over angsten en identiteit. Zie je een verband tussen die twee?

“Gedeelde angsten leiden vaak tot het terugplooiën naar identiteit. Maar identiteiten die niet altijd met de oorzaak van het probleem hebben te maken. Je ziet dat het precariaat eigenlijk verschuift in de richting van extreemrechts. Dat het xenofob tot racistisch wordt. Ik noem populistische *angst-entrepreneurs*. Dat is een angst die aan de onderkant van de sociale ladder vooral een economische basis heeft. Maar langs de kant van de zogenaamde kleine zelfstandigen is er ook de globalisering die steeds meer handelszaken en ondernemers in de marge duwt. Populisten capteren dat en verbinden dat met een vijand. Het zijn de migranten die de jobs afnemen, terwijl een groot deel van die migranten in dezelfde slechte situatie zit natuurlijk. Of het is Europa dat ons verkeerd regeert. Het is het discours van de zondebok. Maar wel de zondebok die angst inboezemt. Zo krijg je een verplaatsing van het angstobject.”

Dus door een onbestemde angst een plek te geven?

“Ik denk dat de onbestemde angst die mensen nu hebben, zeer reëel is. De huidige energieprijzen zijn een gevolg van de oorlog tussen Rusland en Oekraïne, maar ook van de globale marktwerking en de speculatie binnen die markten. Geen mens die nog begrijpt hoe dat juist in elkaar zit. Dat zorgt voor een onbestemde angst: waar gaat dit naartoe? Vijandbeelden die zeer scherp en zeer concreet zijn, fungeren dan als een zekerheid, een emotioneel ventiel.”

Daar zit ook het conceptueel verschil tussen angst en vrees. Vrees heeft een object. Je kan er iets aan doen. Je kan bijvoorbeeld de grenzen sluiten. Of dat ook lukt, is een andere zaak. Angst is onbestemd. Er zijn dingen aan de hand op de wereldmarkt die zo groot zijn dat je er geen greep op hebt. Om het met een metafoer te zeggen: ‘Je zwemt in angsten, maar je ziet geen oever.’ Er is geen uitzicht op het wegnemen van die angsten. En dat is wat populistische partijen zeer goed gebruiken.”

In Gedeelde angsten zeg je dat angst vrijheid verzwakt en solidariteit angst verzwakt. Je doet een oproep voor het terugwinnen van het vertrouwen in elkaar en in de structuren rondom ons. Voor het opstarten van initiatieven. Dat is wat sociaal-cultureel werk probeert te doen.

“Ik ben niet helemaal vertrouwd met het sociaal-culturele werkveld. Dat is jammer. Zeker in relatie tot het onderwerp van gedeelde angsten en hoe ermee om te gaan. Dat laatste is het ongeschreven deel van het boekje. Ik had helaas niet de tijd om daarvoor de nodige research te doen. Maar ook hier denk ik dat de werkplaats echt belangrijk is. Die mogen we nooit buiten beschouwing laten. Nooit als oorzaak van angsten, maar dus ook niet als platform om samen te *ont-angsten*. Het delen van ervaringen is belangrijk en mensen kunnen dat zelf in gang zetten. Ik kan heel kritisch zijn voor neoliberaal management, maar ik ben de laatste om te zeggen dat je geen managers nodig hebt. Maar je kan ook zorgzaam besturen en met mensen omgaan. Het is belangrijk dat er tussen alle lagen op de werkplek meer solidariteit komt. Nu zijn er vaak te veel managers omdat er te weinig vertrouwen is, waardoor men iedereen individueel wil opvolgen.”

Is dat verlies van vertrouwen het gevolg van individualisering en neo-liberale hervormingen?

“Op de werkvloer is dat zeker het gevolg van de neoliberalisering. Het installeren van concurrentieverhoudingen tussen individuen. Het toekennen en organiseren van werk op een strikt individuele basis. Mensen nemen een deel daarvan echt mee naar huis. Individualisering is een breder gegeven natuurlijk. Dan hebben we het over het verlies van vaste identiteitskaders: religieus, klasse-identiteit ... Maar ik vind het neoliberale management meer een boosdoener dan individualisering, al weet ik ook dat de effecten daarvan net veel harder zijn omdat we ook individualisering hebben. Ook ons sociaal leven is veel meer netwerkachtig geworden. Veel flexibeler. Veel →

“Ik denk dat we naar een maatschappij evolueren waarin het georganiseerde middenveld woordvoerder is voor ongeorganiseerde groepen.”

meer oplosbaar. En dan zijn we nog niet begonnen over sociale media. Het is dus een dubbelop verhaal.

Kunnen middenveldorganisaties daar iets aan doen?

“Ik denk heel veel. En de sleutel zit bij het lokale. Een van de sterktes van sociaal-culturele organisaties is altijd hun lokale inbedding geweest. Ik weet ook wel dat die meer netwerkmachtig, of om het met de woorden van Bauman te zeggen, ‘meer vloeibaar’ is geworden. Maar het blijft een taak voor die organisaties om op dat lokale niveau over sociale en culturele scheidslijnen heen te werken. Je ziet veel solidariteit lokaal. Veel via het ‘soort zoekt soort-mechanisme’. Mensen die zich groeperen om bijvoorbeeld een gevoel van zelfwaarde krijgen. Een moment dat je in elke beweging nodig hebt. Maar het is even belangrijk dat je dat doorbreekt en inschakelt in een breder sociaal weefsel. Het georganiseerde middenveld moet daarop blijven werken. Het verhaal van inclusiviteit is verbonden met de notie van solidariteit en sociale zorgzaamheid.”

In je boek heb je het over verbinden en vertrouwen, maar ook over het nemen van risico's en het durven uiten van kritische meningen. Dat klinkt logisch. Maar misschien vraagt dat een andere invulling van burgerschap dan die we de laatste decennia gewoon waren?

“Sinds de neoliberale golf van de jaren negentig zijn burgers als consument gedefinieerd. Niet als stakeholders in de overheid. De beste metafoer om de overheid te definiëren is die van de coöperatie. Wij zijn als burgers allemaal coöperanten. Dus we staan eigenlijk allemaal op gelijke voet. Ook als het aankomt op het meebeslissen. Maar wat is er gebeurd? We hadden het alleen nog maar over klanten van die overheid. Dat discours blijft doorwerken. Neem het onderwijs.

De basisgedachte is dat leerlingen en ouders tevreden klanten moeten zijn. Ouders moeten kunnen meepraten en mogen bepaalde eisen stellen. Maar zo wordt het verhaal wel heel individualistisch. Ouders ageren niet vanuit een burgerschapspositie waarin je altijd medeburgers hebt die op gelijke voet staan. Dan kan je soms bepaalde dingen vanuit jouw belang niet doorzetten omdat er andere belangen zijn waarmee je rekening moet houden. Burgerschap vereist dus een andere instelling.

Ik zeg dus ja aan burgerschap, maar gekoppeld aan een brede notie zoals Judith Butler die op een bepaald moment heeft geïntroduceerd toen ze over *precarity* sprak. In die zin dat we allemaal kwetsbaar zijn omdat we afhankelijk zijn van anderen. Daarom hebben we een politiek verband. Daarom hebben we wederzijdse verantwoordelijkheden. En daarom is er een basis-solidariteit nodig die we moeten organiseren omdat het niet louter om liefdadigheid kan gaan. Voor mij is dat een cascade waarbij je vertrekt vanuit een zorglogica. Vanuit het idee dat basissolidariteit een zorgzaamheid naar de andere toe vereist. Lokaal is die direct, *face-to-face*. Op een bovenlokaal niveau is die indirect. Dan gaat het om belastingen, transfers, het betalen van de zorg en het professionaliseren ervan. Maar de basis blijft kwetsbaarheid. En de ultieme basis van kwetsbaarheid is fysieke kwetsbaarheid. Dan moet je niet direct aan geweld denken. Fysieke kwetsbaarheid is bijvoorbeeld ook geen aanraking, eenzaamheid. Die fysieke kwetsbaarheid vormt de basis van burgerschap begrepen als het opnemen van verantwoordelijkheid naar elkaar toe.”

Werk in beeld

Het Agentschap Integratie en Inburgering (AgII) zoekt samen met lokale besturen en organisaties naar strategieën in het omgaan met polarisatie in de samenleving. Het AgII ondersteunt lokale besturen op het terrein en doet dat met advies, vorming, tools en begeleiding op maat. Messaouda Zaouali en Fri De Keyser vertellen over de rol van het AgII in het wij-zij denken en de verhouding tot de sociaal-culturele sector.

Ondersteuning bij maatschappelijke spanningen

Hoe hebben jullie het thema polarisatie de afgelopen jaren zien evolueren?

Messaouda Zaouali: “Voor ons was dat thema nooit veraf. Vanuit het AgII begeleiden we lokale besturen al lang in het omgaan met spanningen rond diversiteit. Het zit standaard in ons vormingsaanbod. Tegenwoordig wordt de term polarisatie sneller gebruikt, maar samenleven en diversiteit gingen altijd al gepaard met wrijvingen.”

Fri De Keyser: “We ondersteunen lokale besturen niet alleen wanneer het tussen gemeenschappen botst en schuurt, maar ook bij lokale spanningen. Soms sluiten groepen zich af. Soms ontstaat er negatieve beeldvorming, los van het feit of er nu veel of weinig diversiteit is. Polarisation is inherent aan samenleven. Onze focus is steeds dat we lokale besturen, gemeenschappen en organisaties die willen inzetten op verbinden en ontmoeten, begeleiden om polarisatie aan te pakken.”

Messaouda: “We zien dat de superdiversiteit in Vlaanderen is toegenomen. We merken dat er een jongere generatie met migratieroots is die meer en meer wil deelnemen aan het publieke debat en ruimte vraagt voor thema's die hen aanbelangen. Een voorbeeld daarvan is *Black Lives Matter*, met bijhorende dynamieken zoals de dekolonisatie van publieke ruimtes. Lokale besturen en het middenveld zochten manieren om ruimte te maken voor de processen en participatie daarrond. Het feit dat je ruimte creëert voor de frustraties die op dat vlak leven, zorgt ervoor dat je minder plaats laat voor sluimerende weerstand en conflicten. Op die manier laat je dus democratische polarisatie toe en die vorm van polarisatie is ook belangrijk. Samenleven brengt wrijvingen teweeg, maar we moeten altijd ruimte voorzien voor de verschillende meningen. Ook de mening van minderheden. Als je dat niet doet, als je blijft vasthouden aan de agenda van de meerderheid, dan kan dat onbewust een voedingsbodemp zijn voor toxische polarisatie.” →

Fri De Keyser,
projectmanager samenleven
bij het Agentschap
Integratie en Inburgering

Messaouda Zaouali,
expert integratie in de regio
Oost-Vlaanderen bij het
Agentschap Integratie
en Inburgering

Als polarisatie geen ‘nieuw’ thema is, als het altijd al bij samenleven heeft gehoord, waarom praten we er de laatste tijd dan zo vaak over?

Fri: “We hebben een aantal crisissen meegemaakt die voor een stroomversnelling hebben gezorgd. De coronacrisis bijvoorbeeld dwong lokale besturen om snel digitaal te schakelen. Zowel dat online gebeuren als de mondiale impact van COVID-19 hebben voor een toestroom aan informatie gezorgd. Veel waarheden werden met elkaar vergeleken. Zeker op het domein van vaccinatie hadden *fake news* en desinformatie een grote impact. Lokale besturen hadden in Vlaanderen een zware verantwoordelijkheid in het managen van de coronacrisis. Als er dan veel informatie toestroomt die conflicten creëert of polariseert, dan is het voor een lokaal bestuur moeilijk om daarmee aan de slag te gaan zonder de nodige instrumenten en ervaring. In die periode werden er heel veel en heel snel toxische berichten op sociale media gepubliceerd. Toen zijn verschillende lokale besturen bij ons komen aankloppen.”

Messaouda: “Hoewel de coronacrisis een aantal dingen in gang heeft gezet, leefde het thema online polarisatie al daarvoor. In de Denderstreek bijvoorbeeld waren daarover al eerder veel vragen. ‘We krijgen veel polariserende reacties op onze communicatie, hoe moeten we daarmee omgaan?’ ‘Is dat discriminatie?’ ‘Is dat haatspraak?’ ‘Kunnen we dat vermijden door anders te reageren?’ ... Voor de coronacrisis hadden we al een lerend netwerk opgestart met de besturen uit die regio om op basis van wetenschappelijke inzichten en praktijken samen aan de slag te gaan.”

Fri: “De ene crisis is nog maar net een beetje gezakt of we staan alweer voor een nieuwe uitdaging: de klimaatcrisis, de opvangcrisis, het conflict in Afghanistan, Oekraïne, de energiecrisis ... Telkens hebben ze een mondiale insteek, maar ook grote gevolgen op lokaal vlak. Opnieuw stroomt veel info

binnen die voeding geeft aan gepolariseerde en soms zelfs extremistische meningen waarbij onderzoek uitwijst dat er een stijgend wantrouwen in de overheid is ontstaan.”

Messaouda: “Lokale besturen worstelen met diverse thema’s: spanningen in een wijk, polarisatie in onderwijs, mobiliteitsplannen, een opvangcentrum voor asielzoekers ... Soms gaat het over iets minder tastbaars, over bepaalde gevoelens die onder de waterlijn sluimeren. Zodra de context verandert en zodra er meer diversiteit is, voel je de grote nood aan verbinding. Diversiteit accepteren gaat altijd gepaard met een moeilijke periode, met de onderliggende behoefte om gehoord te worden.”

E-learning Reconnect

Fri: “De covidcrisis heeft voor een aantal nieuwe uitdagingen gezorgd. Voor lokale besturen was het een zoektocht om met die informatiestroom om te gaan. Maar ook voor alle actoren rondom hen. In feite gaat dit over iedereen die via online media met de burger communiceert. Iedereen is betrokken en daarom is het relevant om hen mee te nemen in een plan van aanpak. Gebaseerd op wetenschappelijke bevindingen willen we professionals en burgers sensibiliseren en responsabiliseren om te durven reageren. Zo komen we bij *Reconnect*, onze e-learning. We gaven de opdracht aan het Hannah Arendt Instituut om samen met het AgII een e-learning te ontwikkelen die medewerkers van lokale besturen en organisaties concrete handvaten aanreikt voor de aanpak van online polarisatie. Dynamieken die online spelen, hebben immers een invloed op wat er offline leeft – en vice versa. Hoe kan je vermijden dat vijanddenken en diepe kloven tussen groepen de gemeenschap verdelen? Hoe kan je de sociale samenhang herstellen? In *Reconnect* krijg je tips om verbindend te communiceren, hoe je best reageert op hevige

reacties en hoe je kan modereren of rapporteren op sociale media. Een beleid voor je sociale media is een beginpunt. Eigenlijk zou elke organisatie dat best hebben, maar dat is niet zo in de praktijk. Daarom dat we de e-learning gratis aanbieden en voor iedereen openstellen.”

Messaouda: “Het is ook relevant voor onze eigen medewerkers zoals onze eerstelijnsmedewerkers. Onze leerkrachten voeren in de lessen Maatschappelijke Oriëntatie af en toe pittige gesprekken met nieuwkomers over waarden en normen in de Vlaamse samenleving. Voor hen is het handig om een algemeen kader te hebben. Om te weten hoe ze moeten omgaan met die verschillen. Om democratische polarisatie toe te laten. Om bepaalde dingen in vraag te stellen,

tegenover elkaar te plaatsen en te vergelijken.”

Sociaal-culturele organisaties kunnen de e-learning dus ook volgen?

Fri: “Absoluut. Ik ga ervan uit dat veel sociaal-culturele organisaties zich willen profileren op sociale media en dat ze ongetwijfeld in aanraking komen met beladen of moeilijke reacties. Het is zinvol om als organisatie na te denken over wat je daarmee beleidsmatig kan doen.”

Messaouda: “Ook voor studenten van een opleiding sociaal werk is de e-learning nuttig. Veel jongeren gebruiken sociale media. Voor hen kan het interessant zijn om inzichten te krijgen in de reden waarom hun medestudenten zus of zo reageren en te kijken naar wat ze daar zelf mee kunnen doen.” →

Begeleiding door experts

Messaouda: “We zien dat mensen die de e-learning hebben doorlopen heel wat nieuwe inzichten opdoen, maar dat ze nadien toch nog noden hebben. Aan een lokaal plan van aanpak bijvoorbeeld. Of aan verdieping, oefeningen ... Of ze moeten aan intern draagvlak werken. Als je rond de aanpak van spanningen werkt, heb je vaak ook de betrokkenheid nodig van de vrijetijdsdienst, de jeugddienst, de communicatiedienst ... Als AgII hebben wij de bagage om dat intern draagvlak mee te helpen te creëren.”

En wat als een lokaal bestuur een stapje verder wil gaan?

Messaouda: “We brengen de maatschappelijke

spanningen – online of offline – in kaart door te praten met alle verschillende actoren. Afhankelijk van de context, kunnen dat bijvoorbeeld buurtbewoners, het middenveld, buurtwerkers, loketmedewerkers of leerlingbegeleiders zijn. Een omgevingsanalyse dus. Daarbij is het belangrijk dat we op sleutelfiguren kunnen rekenen. Zij hebben contacten en waardevolle kennis. Daarna werken we in een werkgroep een actieplan uit. We benoemen de oorzaken, de verbindende uitdaging en datgene waarvoor we ons gaan inzetten.”

Fri: “Cultuur, jeugd en sport zijn waardevolle insteken om aan sociale cohesie en verbondenheid te werken. Inzetten op participatie is een belangrijke voorwaarde, net als taal.”

“Het komt erop aan te polsen naar wat er onder de waterlijn zit.”

Plan Samenleven en omstaandersprincipe

Fri: “Naast al die vormen van begeleiding maken we graag de link naar het Plan Samenleven van minister Bart Somers. In dat plan staan 24 thema’s waarop lokale besturen en intergemeentelijke samenwerkingen projectaanvragen kunnen indienen. Het AgII is gespecialiseerd in tien thema’s, waaronder polarisatie en omstaanderstraining.”

Messaouda: “Het AgII biedt interactieve omstaanderstrainingen aan, om als getuige van ongewenst gedrag of discriminerende uitspraken op een veilige en effectieve manier te reageren. Zo kan je het omstaanderseffect doorbreken: omstaanders zijn minder geneigd om te interveniëren bij ongewenst gedrag wanneer ze in groep zijn dan wanneer ze alleen zijn. Door te reageren als omstaander kan je een groot verschil maken. Je geeft het mikpunt het gevoel dat die er niet alleen voor staat en ook op maatschappelijk vlak zet je mee een sociale norm.”

Fri: “Lokale besturen die op een van de thema’s uit het Plan Samenleven hebben ingetekend, krijgen sowieso een traject op maat waarbij we hen op het terrein gaan ondersteunen op elk van de thema’s. De andere lokale besturen kunnen ook bij ons terecht, voor advies en informatie, vorming, webinars ...”

Expertise van partners

Naast de lokale besturen werken jullie ook samen met partners, het sociaal-cultureel veld is daar één van.

Fri: “Diversiteit verrijkt het samenleven, en kan soms spanningen met zich meebrengen. Verschillende actoren in de gemeenschap kunnen daar elk op hun manier iets rond doen en/of ze kunnen samenwerken.”

Messaouda: “Overal waar een lokaal bestuur aan zet

is, staat een kring van lokale actoren. En zij zijn heel belangrijk. We brengen samen met het lokaal bestuur de relevante lokale actoren in kaart. Dat is vaak ook de sociaal-culturele sector. Het is als organisatie belangrijk om je te engageren in lokale projecten of actieplannen: samen kan je meer bereiken.”

“Een deel van ons aanbod staat open voor vrijwilligers of het middenveld. Moderatoren van sociale mediaplatformen zoals ‘Ge zijt van...’ op Facebook kunnen ook intekenen op ons aanbod rond online polarisatie. Lokale besturen zijn er zich van bewust dat die pagina’s een grote impact hebben.”

“We begeleiden lokale besturen om burgers te motiveren. Vrijwilligers zijn de motor in de samenleving, daarvan zijn we ons als AgII sterk bewust. In verschillende projecten hebben we al fijne samenwerkingen gehad met geëngageerde vrijwilligers en burgers. Ze spelen bijvoorbeeld vaak ook een grote rol bij de opstart van een (nieuw) opvangcentrum.”

Het lijkt me dat jullie aanbod een brede expertise veronderstelt.

Fri: “Het is een grote meerwaarde om in een netwerk af te stemmen. Het thema leeft. De vraag is: wat kunnen we hier met z’n allen aan doen? Vanuit

“Onze focus is steeds dat we lokale besturen, gemeenschappen en organisaties die willen inzetten op verbinden en ontmoeten, begeleiden om polarisatie aan te pakken.”

→ die optiek is door verschillende partners het WIJ-ZIJ-netwerk opgericht. Als het bijvoorbeeld over fake news, desinformatie en trollen gaat – materie waarin wij niet gespecialiseerd zijn – dan kunnen we terecht bij het Hannah Arendt Instituut of Mediawijs. Wij kunnen dan weer op het terrein ondersteuning op maat bieden. Zien wat er offline en online beweegt en hoe dat elkaar beïnvloedt. Nagaan op welke manier beleidsmakers het middenveld en hun burgers kunnen betrekken en responsabiliseren. Op schoolniveau kunnen we samenwerken met koepels rond de aanpak van polarisatie en spanningen. Dankzij het WIJ-ZIJ-netwerk hebben we de laatste twee jaar meer op het middenveld ingezet. Verschillende Avansa's bijvoorbeeld hebben al studiedagen georganiseerd rond het thema en dan spreken de partners in het WIJ-ZIJ-netwerk af wie wat gaat doen.”

Durf reageren

Welke lessen hebben jullie zelf geleerd?

Fri: “Ik heb inzichten opgedaan over sociale media en durf nu meer reageren op online conversaties. Prof. Baldwin Van Gorp deed onderzoek naar hoe mensen reageren en heeft hen onderverdeeld in vijf typologieën zoals de trollen, de meelezers, de hartenluchters ... (Lees meer in het artikel *Hoe omgaan met trollen, disputanten en meelezers?* op pagina 48-55). Dat is boeiende materie.”

Messaouda: “Dat is herkenbaar. Ik zie mijn collega's nu vaker reageren op sociale media. Dat doe ik ook. Voor mij, als iemand met migratieroots, is dat niet altijd makkelijk want ik denk soms dat mensen geen argumenten van mij aanvaardden. Die schroom heb ik naast mij neergelegd.”

Fri: “Dat is actief inspelen op het stille midden. Vroeger keek ik op sociale media eerder langs de zijlijn toe omdat ik vreesde de polemiek aan te wakkeren. Nu niet meer. Mensen zouden meer moeten durven reageren: als individu, als professional, als organisatie ... Daarnaast willen we mensen laten nadenken over de achterliggende boodschap van zo'n reacties. Vaak zit daar een angst of behoefte onder. Het komt erop aan te polsen naar wat er onder de waterlijn zit. Het is immers belangrijk om democratische polarisatie toe te laten en in dialoog te gaan.”

Yusra Benfquih

Yusra Benfquih (*1988) is mensen-rechtenjuriste, getalenteerd en gelauwerd schrijfster en 'spoken word' artieste.

Ze is doctor in de rechten aan de UAntwerpen. Met haar doctoraat sleepte ze een nominatie in de wacht voor de Phd Cup 2021 en voor de Max Van Der Stoel Human Rights Award. Ze geeft les in de opleiding Woord-Drama aan de Kunsthumaniora en is docent in de postacademische opleiding Kunst- en Cultuurkritiek aan de UGent.

Ze volgde de opleiding Literair Schrijven aan de Academie van Borgerhout en won 2017 de txt-on-stage wedstrijd Naft voor Woord. Daarmee treedt ze in de voetsporen van eerdere laureaten zoals stadsdichters Maarten Inghels en Maud Vanhauwaert. In 2019 werd ze genomineerd voor de Joost Zwagerman Essay-prijs.

Haar columns verschijnen in *De Standaard*, *De Morgen*, *Knack* en *rekto:verso*.

Ze schreef dit gedicht speciaal voor de Trefdag van Socius.

Wijzij

In wij zonder -water kun je niets dopen,
geen kind geen begin en met een wij
zonder -len kunnen wij niet rouwen of eren
een einde en met wij zonder -l kan ik niet even

blijven, geen poos, alleen eeuwig of nooit
en in een wij zonder -k kan ik niet wonen,
al is het er oh zo gezellig en mooi en hoe
moet ik met wij zonder -ken zeggen: opzij

en wat moeten we met al die druiven
als we aan wij geen -n kunnen rijgen,
en als na wij geen -zen volgt, tot wie
keren we ons dan voor raad of advies,

en zonder -oming is de VS plotsklaps
een staat armer, en hoe kan ik vrij
rennen in een wij zonder -de, zonder -land,
al schrijf je dat eigenlijk anders,

hoe kan ik duiden op wat ik wens,
met een wij zonder -zen,
hoe kent de oude man de tijd
met een wij zonder -zer,

ja kijk, zo zijn wij
met zij zo veel
en zoveel meer
dan wij alleen.

Omgaan met polarisatie in je groep

Sociaal-culturele organisaties hebben zowel een kritische als een verbindende rol. Ze nemen de ruimte om dingen kritisch in vraag te stellen, maar uiteindelijk – of juist daarom – willen ze een democratie waarin mensen met elkaar kunnen samenleven. Dat zijn grote waarden waartussen elke organisatie en elke sociaal-cultureel werker een evenwicht zoekt.

Silke Jaminé,
stafmedewerker sociaal-
cultureel handelen en
diversiteit bij Socius

“Verschil ruimte geven en (h)erkenning doen ontstaan, dat is dansen op een koord”

Als je aan de slag gaat met een groep, wil je net hetzelfde. Je bent op zoek naar het evenwicht tussen het aanmoedigen van een stevig publiek debat en deelnemers met elkaar laten verbinden. Een groep kan en mag van mening verschillen: over wie zij zijn en over welke weg ze willen bewandelen. Op het moment dat die verschillende meningen de groep zelf in de weg staan, vormt polarisering een probleem. Je groep kan dan als groep niet meer verder en kan het verschil zonder grondig ingrijpen niet meer overbruggen.

Als groepsbegeleider ben je een koorddanser tussen verschil ruimte geven en (h)erkenning doen ontstaan. Wie met groepen werkt, danst vaak een vlotte wals op grote hoogte. Toch kan een oplaaierende polarisatie in een groep zelfs de meest doorwinterde professional doen wankelen.

We reiken je vier aanhakingspunten aan die je doen stilstaan en opnieuw je balans laten zoeken.

Een warm onthaal en goede kennismaking

Elke groepswerker kent het belang van een warm welkom. Het doel van het onthaal is iedere deelnemer zich gezien te laten voelen. Daarom voorzie je steeds koffie, thee en koekjes en heb je een figuurlijke rugzak met een aantal kennismakingsmethodieken bij je. Bij de keuze van een werkvorm hou je rekening met de doelstelling van de bijeenkomst en de samenstelling van je groep. Als je een oudergroep op een school begeleidt, is het wellicht fijn om te weten welke ouders rond de tafel zitten. Dan kan je vragen om de namen

van hun kinderen te delen. Terwijl dezelfde vraag in een buurtvergadering over overlast op een speeltuintje kan leiden tot vooroordelen over de ouders van de betrokken kinderen en jongeren. Een kennismaking mag zich dus gerust in de comfortzone van de deelnemers afspeelen. Uitdaging kan later in je activiteit meer ruimte krijgen.

Een kennismaking is niet bedoeld om tot een gedetailleerd beeld van elke deelnemer te komen. Je creëert een veilige ruimte waarin deelnemers delen wat ze nodig hebben om zich goed te voelen. Een ouder die op school problemen heeft met de klasleerkracht krijgt

“Om iemand welkom te heten, spreek ik die persoon gericht aan. Met veel interesse. Wie ben je? Wat doe je in het leven? Wat zijn jouw interesses?”

Lieven Miguel Kandolo, Jes vzw

in een oudergroep waar dat dossier niet gedeeld hoeft te worden, de kans om zich positief betrokken te tonen. Door een veilige kennismaking laat je net meer ruimte voor diepere en meer persoonlijke ontmoetingen tijdens het verdere verloop. →

Stilstaan bij verschillen en die bespreekbaar maken

Een veilige kennismaking kan je als opstap gebruiken om ook de verschillen in de groep zichtbaar te maken. De kennismaking zorgt voor (h)erkenning in je groep en als begeleider benadruk je wat alle groepsleden met elkaar delen. Al is het ook belangrijk dat ze zien hoe ze van elkaar verschillen. Polarisatie ontstaat immers niet omdat mensen van elkaar verschillen, maar omdat ze die verschillen geen plek kunnen geven. Jouw groep is de ideale plek om dat samenleven met verschil uit te testen.

Dat vraagt meer van de deelnemers en trekt ze ook uit hun comfortzone. Ze zullen zich immers moeten onderscheiden van de andere groepsleden. Wanneer en hoe diepgaand je dat doet, hangt erg van de groep af. In een bijeenkomst met beleidsvrijwilligers uit een aantal lokale afdelingen kennen de deelnemers elkaar al en delen ze gelijkaardige ervaringen. Bovendien zijn ze wellicht vertrouwd met het werken in groepen. Bij hen kan je zelfs tijdens een kennismakingsmethodiek al verschillen tonen. Op een speelse manier laat je bijvoorbeeld iedereen die van de kleur groen houdt, rechtstaan. Daarop kan je verder bouwen en laat je iedereen die tegenkanting voelt in zijn lokale afdeling rond een bepaald voorstel, rechtstaan. Zo evolueer je van een speelse werkvorm naar een kans op een inhoudelijk debat over de verschillende posities van de lokale afdelingen. Van bij de start reageer je als groepsbegeleider positief en ondersteunend op de deelnemers die hun unieke positie toonden.

Bij groepen die nieuw zijn en waar gevoeliger of persoonlijke onderwerpen spelen, moet je de manier waarop je stilstaat bij verschil goed omkaderen. Dat betekent niet dat je het verschil uit de weg gaat. Je geeft het juist meer ruimte. Die ruimte schuilt niet (alleen) in een goede werkvorm, maar ook in de bijhorende reflectie. Hoe voelde het om in die unieke

“Ik leg het open op tafel en probeer het verschil niet uit de weg te gaan. Ik benoem dat ik verschil opmerk en nodig de mensen in mijn groep uit om, op een respectvolle manier, verder in gesprek te gaan.”

Haike Maelfeyt, Avansa Oostende-Westhoek

positie te staan? Wat betekende die positie? Voelde je de steun van de groep en van de begeleider? Hoe heb je die positie duidelijk gemaakt? Doorvragen kan hierbij helpen.

Als je groep gepolariseerd is

Ondanks een warm welkom en de ruimte voor verschil, kan er toch polarisatie ontstaan in een groep. Groepsdynamiek, individuele standpunten en zeker ook maatschappelijke invloeden kunnen daarin meespelen. Negeren dat een bepaald onderwerp in je groep tot onverenigbaarheid leidt, zal niet helpen. Zo verdwijnt het onderwerp niet. De vragen die je kunnen leiden bij de reflectie op verschil, kunnen ook helpen om de polarisatie uit te klaren. Je neemt de communicatie van je groep, de verhouding tussen verschillen en je eigen rol als begeleider mee.

De dynamiek van je groep betrek je op twee niveaus. Het eerste niveau is de onderlinge communicatie. Je laat de deelnemers intensief luisteren naar de discussie en vraagt hen om niet alleen oog te hebben voor wat er inhoudelijk wordt gezegd, maar ook voor de manier waarop dat wordt uitgesproken. Je blijft het gesprek dus ruimte geven, maar haalt het even weg van de inhoudelijke verschillen. Dat kan rust brengen en verschaft hopelijk ook inzichten in hoe het debat verder en anders gevoerd kan worden.

Het tweede niveau gaat over de onderlinge verhouding. Zowel in de maatschappij als in jouw groep krijgen niet alle stemmen een evenwaardige erkenning. Een minderheidsstem klinkt minder krachtig omdat ze door minder mensen wordt gedeeld of omdat hun maatschappelijke positie niet evenwaardig is. Hier zet je het groepsproces zodanig in dat een meerderheid meer bewust gaat luisteren naar het verhaal van de minderheid. Vervolgens oordelen ze niet inhoudelijk over dat standpunt, maar vertellen ze over hun emotie en over wat die minderheidsstem met hen doet.

Bij beide niveaus neem je jouw positie als begeleider ook mee in acht. Inhoudelijk hoeft je niet neutraal te zijn. Je eigen waarden, de missie van je organisatie en de taak van sociaal-culturele groepen om bij te dragen aan een solidaire, inclusieve en duurzame democratie bepalen de grenzen in een discussie. Een deelnemer die een racistische uitspraak doet, wijs je hierop en je benadrukt dat dergelijke uitspraken geen plek hebben in de groep. Je mag die grens duidelijk stellen. Al zal je proberen zoveel mogelijk verbindend te communiceren. De bezorgdheid die achter de racistische uitspraak schuilgaat – bijvoorbeeld de angst om eenzaam te worden in een sterk veranderende woonwijk – kan je aftoetsen en met je deelnemer hertalen. Vervolgens bekijk je of ook andere buurtbewoners die angst voor eenzaamheid herkennen en zoek je samen naar kansen tot verbinding. Hierbij benoem je ook dat de nieuwe buurtbewoners van kleur eenzelfde angst hebben en

dat ook zij deel uitmaken van de buurt. Je richt je niet alleen op de luidste roepers, maar ook op de stille deelnemers en minderheidsstemmen.

Gedragen beslissingen nemen

Die minderheidsstemmen spelen ook een cruciale rol op het moment dat je met een groep tot een gedragen beslissing wil komen. Niet alle groepen hebben het doorhakken van een cruciale knoop als doel, maar veel groepen moeten soms een besluit nemen. Dat zijn de momenten waarop er verschillende meningen spelen en het belangrijk is dat er ook naar wordt geluisterd. Als elke stem werd gehoord, moet er uiteindelijk een beslissing vallen. Unanimiteit is een mooi doel, →

“Soms is zich uitspreken moeilijk, daarom gebruik ik veel non-verbale werkvormen: een positie innemen in de ruimte, een tekening maken, een foto of beeld laten kiezen ...”

Mieke Dury, Avansa Limburg

maar niet altijd en overall haalbaar. In een grote campagne rond fietsveiligheid zijn er zodanig veel deelthema's (fietspaden en -infrastructuur, conflictvrije kruispunten, het delen van de weg met voetgangers, zichtbaarheid, de fietshelm ...), dat nooit iedereen het eens zal zijn over één focus. Zelfs als iedereen akkoord gaat over het doel van je groep, zijn de leden het niet noodzakelijk eens over de weg daarnaartoe.

“Is iedereen het hiermee eens?”, is niet langer de vraag die je stelt. Die vraag werpt al een drempel op om toe te geven dat je het oneens bent. Bovendien legt de vraag geen verschillen bloot over het verdere verloop. In de fietscampagne zal iedereen het eens zijn over de noodzaak van meer veiligheid, maar de fietshelm zorgt mogelijk voor meer discussie. Sommige campagnemedewerkers willen de helm verplichten en het dragen ervan promoten. Het grootste deel van je campagneteam vindt de fietshelm dan weer een vorm van *victim blaming* die de verantwoordelijkheid voor veiligheid bij de slachtoffers van een slecht beleid legt. De meeste mensen willen inzetten op massale fietsbetogingen die zwakke plekken in de infrastructuur blootleggen. In de onderlinge discussie maak je ruimte met de vraag: wat hebben de voorstanders van de fietshelm nodig om deze focus los te laten? Het is duidelijk dat die kleine groep niet de weg van de hele campagne kan bepalen, maar zij hebben het recht gehoord te worden. Zij zien ook het nut in van de fietsbetoging en willen zelfs scholen mee mobiliseren, en als bezorgde ouders willen ze zo op die scholen ook het dragen van de fietshelm kunnen promoten. De vraag wat de minderheid nodig heeft om een andere beslissing te steunen, zorgt uiteindelijk voor een veel groter draagvlak vanuit verschillende gezichtspunten voor het doel van je groep.

Om dat draagvlak draait jouw inzet. Dat is het vangnet van de evenwichtsoefening tussen verbinding en verschil. Je groep moet blijven geloven dat jij hen

“Ik durf me neer te leggen bij een consensus in mijn groep, zeker wanneer die ontstaan is op basis van een gezonde discussie.”

Lieven Miguel Kandolo, Jes vzw

overziet, ondersteunt en verder helpt. En dat ze hetzelfde voor elkaar betekenen. Dat ze daarbij soms in verschillende richtingen lopen, spant jouw vangnet vooral strakker aan en maakt het sterker. Ten slotte hou je met de ruimte die je voor verschil maakt, ook in het oog dat je vangnet niet scheurt.

Sarah Janssen

Sarah Janssen, coach bij Onafhankelijk Leven (de organisatie helpt mensen met een fysieke of verstandelijke handicap hun leven zo zelfstandig mogelijk in te vullen).

Sarah Janssen

Ik ben onderweg naar een budgethouder. Ook voor verplaatsingen naar het hoofdkantoor, infosessies, beurzen ... zit ik veel in de wagen.

Sarah Janssen

Regelmatig volg ik infosessies en ben ik aanwezig op evenementen. Zo kunnen we (toekomstige) budgethouders informeren over het kluwen van informatie in het landschap voor mensen met een handicap. Hier ben ik op een provinciale infosessie van het VAPH.

Sarah Janssen

Bij dit gezin kom ik maandelijks langs om te helpen bij hun administratie voor het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH): facturen indienen, bankrekeninguittreksels controleren, prestaties van de vrijwilligers doorsturen, zorgvragen beantwoorden ...

Sarah Janssen

Vergaderen hoort er natuurlijk ook bij. Tweewekelijks hebben we een digitaal infomoment waarin nieuwigheden en belangrijke zaken worden meegedeeld. Tijdens deze meeting wordt er vooral gezorgd dat iedereen zijn job goed kan doen en over de meest up-to-date informatie beschikt. Daarnaast hebben we één keer per maand een teamvergadering met alle personeelsleden van Onafhankelijk Leven.

Als ik niet op verplaatsing ben, dan werk ik van thuis uit. Dan doe ik voornamelijk administratieve taken: verslagen maken, mails en telefoons van budgethouders beantwoorden. Ik dien ook regelmatig kostenstaten vanop afstand in. Dat betekent dat de budgethouders ons alle informatie (facturen en bankrekeninguittreksels) bezorgen zodat wij (coach) dat correct kunnen aanleveren bij het VAPH. Zo zorgen we ervoor dat de budgethouder voldoende geld op de rekening heeft om de zorg te kunnen betalen.

“Als coach ben ik meerdere uren per week op de baan voor huisbezoeken bij verschillende budgethouders.”

Werk in beeld

Niet veroordelen is de grondhouding van sociaal werkers

Leefomgeving gericht werken

Cis Dewaele is sociaal agoog en werkt sinds maart '22 als onderzoeker bij de HoGent. Daar doet hij de komende drie jaar onderzoek naar allerlei vormen van leefomgeving gericht werken in het sociaal werk. "Ik ga alles bestuderen rond huisbezoeken, werken bij mensen thuis, op straat werken, gemeenschapswerk, buurtwerk ... Elke vorm van hulpverlening, sociaal werk, sociaal-cultureel werk ... die naar buiten treedt dus. Ons doel is om tot een soort van typologie te komen van de verschillende vormen van leefomgeving gericht werken.

Daarvoor heb ik 17 jaar bij SAM vzw gewerkt, meer bepaald voor de koepel van het straathoekwerk in Vlaanderen. Daar vertegenwoordigde ik samen met twee collega's het straathoekwerk en gaf ik opleidingen en lokale ondersteuning aan straathoekwerkers. Van daaruit is een tiental jaar geleden *Reach Out!* ontstaan. Andere werkingen buiten het straathoekwerk die ook naar buiten treden, klopten bij ons aan om ook vorming te volgen. Dat hebben we een tijdje gedaan, maar we

hadden daarvoor te weinig tijd en te weinig expertise. Dus voerden we samen met de HoGent een eerste onderzoek naar outreachend werken en ontstond er een definitie die nu overal gebruikt wordt. Daarna heb ik gedurende twaalf jaar opleiding en intervisie gegeven over outreachend werken in verschillende sectoren zoals jeugdwerk, geestelijke gezondheidszorg, armoedeverenigingen, OCMW ...

Mijn allereerste job was straathoekwerker in Sint-Niklaas. Verre van een plan, maar mijn grootste geluk. Als jonge, pas afgestudeerde gast ben ik daar toevallig ingerold, en ik ben verliefd geworden op de werkvorm. Ik hou van de onvoorwaardelijkheid van het werken met mensen in hun eigen milieu. Straathoekwerk is nog een van die werkvormen waar dat kan. Meer nog, waar dat moet. Dat biedt zo'n grote meerwaarde. Veel sociaal werkers zouden dat graag meer willen doen. Bij sommige werkvormen, zoals het opbouwwerk, kan dat nog, maar ze worden zeldzaam. In onze sector zijn we meer en meer geneigd om zaken te protocoliseren. Alles moet binnen bepaalde categorieën en probleemdefinities vallen. Met als gevolg dat veel mensen uit de boot vallen." →

Als jij een leefomgeving gerichte werker bent, kan je ook bijdragen door de survey in te vullen:
www.samvzw.be/nieuws/onderzoek-naar-outreachend-werken-vlaanderen

“Ik hou van de onvoorwaardelijkheid van het werken met mensen in hun eigen milieu.”

“Ik merk dat we – wij allemaal – het in onze samenleving alsmaar moeilijker hebben om om te gaan met mensen die ‘anders’ denken.”

Hoe kom je in jouw job in contact met wij-zij denken?

“Als onderzoeker gebeurt dat minder, maar wel als straathoekwerker en zeker vanuit mijn job bij SAM vzw. Polarisering is een onderdeel van sociaal werk. Vroeger ook al. Alleen wordt het nu meer geproblematiseerd. Het is alsof we overal polarisering zien, en ik vraag me af waarom.

Een vorm van polarisering die ik al snel leerde kennen, is het spanningsveld tussen mensen in armoede en ‘de anderen’. Armoedebestrijding probeert er niet alleen voor te zorgen dat mensen in armoede een volwaardig deel van onze samenleving zijn, maar ook armoede weg te werken. Het tweede is nog moeilijker dan het eerste. Die klassieke polarisering is er altijd geweest in het sociaal werk. Geleidelijk kwamen er andere vormen bij zoals mensen met terroristisch gedachtegoed. Sinds *nine-eleven* leeft die polarisering fel. Het heeft op een bepaald moment tot uitwassen geleid die het sociaal werk, het sociaal-cultureel werk en het jeugdwerk moeilijker hebben gemaakt. Ik herinner mij de druk door overheden. Als wij jongeren kenden die met IS dweepten, moesten we dat melden. Dat legde een zware druk op het sociaal en sociaal-cultureel werk, en vooral het jeugdwerk. Het zorgde er regelmatig voor dat die werkvormen minder goed konden functioneren.

Een andere vorm is het extreemrechtse gedachtegoed. Ook dat is er altijd al geweest, al leefde dat vroeger minder. En de laatste tijd is er polarisering over mensen die geen vaccins willen. Er bestaan dus veel vormen van polarisering. Alleen besteden we er nu meer aandacht aan. Al vind ik dat raar, omdat veel vormen er altijd al waren.”

Enig idee hoe dat komt?

“Ik ben geen socioloog, dus ik mag geen wetenschappelijke uitspraken doen, maar ik heb de indruk dat de aandacht voor polarisering ontstaat uit onze eigen manier van kijken naar mensen. Niet zozeer vanuit het

feit dat er meer polarisering is. Ik merk dat we – wij allemaal – het in onze samenleving alsmaar moeilijker hebben om om te gaan met mensen die ‘anders’ denken.

Mensen willen gelijk krijgen. Ik ook. Neem nu het compromis in de politiek. Ik heb het gevoel dat ons politiek systeem het alsmaar moeilijker heeft om compromissen te sluiten, terwijl dat nu net de basis is van ons democratisch systeem. Van onze samenleving *tout court*. Ieder van ons moet in zijn dagelijks leven continu compromissen sluiten. Alleen zie je dat de politiek er meer en meer van overtuigd is dat het eigen partijdenken het enige juiste is. En een compromis wordt tegenwoordig verkocht als: ‘We hebben verloren.’ Nochtans moeten er verschillende meningen zijn. Alleen wordt nu ‘de andere kant’ gedemoniseerd. Daardoor wordt het sluiten van een compromis bij voorbaat onmogelijk of geacht onmogelijk te zijn.

Ik zie de tendens ook in het sociaal werk. Ik herinner me interviews met sociaal werkers die vertelden dat ze het moeilijk hadden om in de volkscafés te werken met mensen met extreemrechts gedachtegoed. Grappig toch, het sociaal werk slaagt erin om met iedereen te werken tot ze extreemrechts zijn, dan lukt het niet meer. Waarom zou dat niet gaan, vraag ik me af. Het feit dat mensen hun eigen denken bevestigd willen zien, maakt dat veel mensen het moeilijk hebben om met extreemrechts om te gaan.”

Hoe heb je polarisering zien evolueren?

“Het is moeilijker geworden om verschillende groepen een plaats in de samenleving te geven. Er is een stukje verdraagzaamheid weg. Dan wijs ik niet alleen naar extreemrechts. Het is gemakkelijk om hen de schuld te geven, maar dat klopt niet. Ze zijn wel een onderdeel. Mensen hebben het moeilijk met afwijkende vormen van leven. Of dat nu armoede is. Of iemand die een djellaba of boerka draagt. ‘Anders’ is moeilijk voor mensen.

Verder wordt onze samenleving ook heel ingewikkeld. Voor iedereen. Ik merk dat bij mijn mama. Ze is een verstandige dame van 70 jaar, maar heeft het lastig omdat alles digitaal wordt. Je telefoneert, maar krijgt een computer aan de lijn. Diensten zijn een kluwen geworden. Mensen zien door de bomen het bos niet meer en dan is een typische reactie om houvast te zoeken. Dan wordt het ‘abnormale’ – wat helemaal niet abnormaal is – moeilijk, want dat geeft je niet het houvast die je zoekt. Onze maatschappij worstelt daarmee. Ik schrik ervan dat veel organisaties na corona het digitale blijven promoten. Ik ben fan van *blended* werken en digitalisering is nodig, maar het is schandalig dat heel wat organisaties overgeschakeld zijn op ‘enkel komen na afspraak’. Bij de mutualiteit, de vakbond of bij de stadsdiensten kan je niet meer naar een loket. Je verliest daar zo veel mensen mee. Mensen blijven verstoken van hun rechten.”

Hoe gaan we daarmee om? Hoe kunnen we dat keren? Kunnen we dat keren?

“We moeten het keren. Voor mij gaat dat niet over kunnen, want daar is niet veel kunnen aan. We hebben tot corona zo gewerkt. En nu beweren organisaties dat het niet anders gaat. Ik begrijp wel waarom. Op managementniveau is dat handig. Als iedereen op afspraak werkt, dan kan je uurroosters gemakkelijker invullen. Alleen zakt de kwaliteit van je dienstverlening.

Tijdens de coronacrisis en ondanks de beperkende maatregelen om mensen te zien, bleven straathoekwerkers en outreachers dankzij creatieve oplossingen toch mensen opzoeken. Sociaal contact is vaak het belangrijkste dat mensen nodig hebben. Op een bepaald moment mocht je niet meer in huis, en waren zelfs openbare zitbanken afgeschermd. Outreachers spraken toen af met mensen in bus- en tramhokjes, want dat was de enige plaats waar je mocht wachten en zitten. Dat vond ik zo mooi. De wet werd niet overtreden en mensen kregen toch de hulp die anders wegviel.”

Hoe kunnen sociaal werkers met polarisering aan de slag gaan?

“Je moet ermee aan de slag, dat is belangrijk. Je doelstelling mag niet zijn om polarisering op te lossen, want dat zal altijd bestaan. En er is ook niets mis met polarisering. Dat is stap één. Stap twee is niet veroordelen. Dat is de moeilijkste stap. Want dat doen we allemaal en we doen het constant. Probeer te begrijpen of op z’n minst te erkennen dat de situatie is zoals ze is. Niet goedkeuren, want dat is iets helemaal anders. Maar niet veroordelen is de grondhouding van sociaal werkers.

Ik keer terug naar het voorbeeld van de sociaal werker met een cliënt met extreemrechts gedachtegoed. Tijdens interviews raadde ik aan om te proberen om de cliënt eens gelijk te geven. Dan krijg je een heel ander gesprek. Een aanvullend voorbeeld, ik ken heel veel witte mensen in armoede die zeggen: ‘Alle bruine mensen pakken onze uitkeringen en huizen af.’ Ik begrijp hun uitspraak. Als je in de wachtzaal van een OCMW rondkijkt, dan zie je veel donkere mensen. Als de witte cliënt dan het gevoel heeft dat de donkere cliënt dat afpakt, dan snap ik hem. Ik zeg niet dat hij gelijk heeft. Hij heeft ook geen gelijk. Niemand pakt iets af van hem. En als hij bovendien denkt dat hij een huis gaat hebben als we ‘alle donkere mensen buitengooien’, dan heeft hij ook ongelijk. Het probleem is niet dat er meer donkere mensen zijn die een uitkering of huis krijgen, het probleem is dat onze overheid niet genoeg middelen voorziet. En dat los je niet op door mensen buiten te sluiten. Maar we moeten proberen om begrip te hebben voor zijn gevoel.”

En toch vinden we het allemaal moeilijk om begrip te tonen...

“Ik ken de ethische omgangsvormen en kan ze overbrengen naar andere sociaal werkers, maar ik pas ze zelf ook niet altijd toe. Niets menselijks is mij vreemd. →

Dat is op zich nog een moeilijk aspect in onze samenleving: we vinden dat mensen geen fouten mogen maken. Mensen doen niet anders. Iedereen heeft het recht om fouten te maken. Tegenwoordig slingeren we door naar het idee dat iedereen goede keuzes moet maken. Je bent vrij, zolang je goede keuzes maakt. Dat is geen vrijheid. Neem nu roken. Je hoort steeds meer stemmen dat rokers hun eigen ziektekosten moeten betalen. Dan moet iedereen die een skiongeluk heeft gehad, zelf zijn repatriëring betalen. Of iemand die te veel frieten eet, zelf zijn hartoperatie betalen. Als je zo denkt, creëer je opnieuw tegenstellingen. We moeten mensen leren nadenken om betere keuzes te maken, maar hen niet verplichten om goede keuzes te maken, want dan hebben ze geen vrijheid meer.”

“Het is alsof we overall polarisering zien, en ik vraag me af waarom.”

En wat zijn foute en goede keuzes?

“Dat hangt af van het standpunt waaruit je kijkt: economisch, gezondheid ... Denk eens terug aan corona. Welzijn en gezondheid stonden voor het eerst lijnrecht tegenover elkaar. Ook ik worstelde daarmee. Ga ik mijn oma bezoeken met het risico dat ik haar ziek maak? In het begin was mijn mama resoluut: ‘Ik ga in lockdown.’ Na drie maanden zei ze: ‘Als ik morgen mijn kleinkinderen niet zie, dan hoeft het niet meer. Ziek of niet, het interesseert me niet meer.’ Wat is dan een goede keuze? Ik weet het nog altijd niet.”

Zijn er specifieke lessen voor het sociaal-cultureel werk? Of geldt ‘eenvoudigweg’ dezelfde grondhouding?

“Voor mij gaat dat over hetzelfde, alleen is de insteek minder individueel. Sociaal-cultureel werk kijkt naar hoe we groepen kunnen verbinden. De grondhouding blijft exact dezelfde, maar het wordt ingewikkelder. In klassiek sociaal werk maak je de oefening: hoe verhoud ik mij als sociaal werker tegenover de cliënt? In sociaal-cultureel werk maak je de oefening: hoe verhoud ik mij als sociaal-cultureel werker tegenover al die individuen, tegenover de groep en hoe hou

ik ondertussen rekening met de houding van alle individuen tegenover elkaar? Dat is een ander paar mouwen. Als sociaal-cultureel werker kan je zeggen: ‘Ik begrijp die racistische uitspraak’, maar als drie vierde van je groep weerstand toont, dan wordt het moeilijk.

Werken met groepen wordt zwaar onderschat. Groepsdynamica maakt je job onvoorspelbaar. Je hebt geen vat op het gedrag van mensen. Ook niet op een groep. Dat wordt in sociaal werk te weinig aanvaard. Je hebt enkel vat op jezelf, en van daaruit kan je enkel proberen te werken aan een harmonieuze groep.”

Begrip hebben, kan je dat trainen? Hoe doe je dat? En wat als je achttien jaar bent en aan de opleiding begint?

“Mooie vraag. Ik denk, of liever ik hoop, dat ik er zeventien jaar aan gewerkt heb. Maar ik vraag me af of je het kan trainen. Je kan in elk geval een aantal kaders meegeven die doen begrijpen dat er heel veel verschillen in onze samenleving zijn. Ik vind de theorie van de maatschappelijke kwetsbaarheid nog altijd de mooiste theorie van het sociaal werk. Die toont aan dat er in onze samenleving verschillende normen zijn, maar dat onze samenleving – onze instituten, onderwijs, justitie, politie, zelfs sociaal werk en sociaal-cultureel werk – al die normen schoeit op de leest van de witte middenklasse. Dat zijn de normen die we allemaal hanteren en we denken dat dat de enige normen zijn. Dat is zever. We moeten dus op zoek gaan naar de normen bij die mensen waarmee we werken. Ik ben ervan overtuigd dat de waarden hetzelfde zijn, maar we gieten ze in andere gedragsregels. En die gedragsregels zijn nu net de normen. Denk aan de discussie of een vrouw een hoofddoek mag dragen. De waarde daarachter vertrekt vanuit het respect voor de vrouw. In het westen vullen we dat in door te zeggen dat vrouwen hetzelfde mogen doen als mannen. Dat ze gelijkwaardig zijn en dus even ‘bloot’ naar buiten mogen. In de islamitische wereld zeggen ze dat ze de vrouwen moeten beschermen. De gedragsregels staan tegenover elkaar, maar de waarde waaruit ze ontspruiten is hetzelfde. We willen hetzelfde bereiken. Daarmee heb je nog geen oplossing, al denk ik dat verbieden nooit de oplossing is.

Je moet proberen om een denkproces in gang te zetten.

“Het is moeilijker geworden om verschillende groepen een plaats in de samenleving te geven.”

En dat is dat moeilijk omdat we zo vasthangen aan onze normen. Denk aan het ‘Alles is op afspraak’-voorbeeld. Ook dat is typisch witte middenklasse. Je maakt een afspraak en je bent er stipt op dat uur. Is dat goed of slecht? Geen idee, maar zo zijn we opgevoed. En dan worden er vreemde beslissingen genomen. Elk jaar loopt het fout om de winteropvang voor daklozen te organiseren. Stel: er zijn 100 plaatsen voor 200 daklozen. Dan moet je bepalen welke dakloze een bed krijgt. Wat doen de meeste steden? Ze vragen daklozen om 9 uur ‘s ochtends naar de opvang te bellen om zo een plaats voor ‘s avonds te reserveren. De eerste 100 mensen hebben plaats, tenzij je er al drie dagen hebt geslapen. Alsof er naast hun kartonnen doos een wekker staat, zodat ze om half negen kunnen opstaan, hun tanden kunnen poetsen en hun gsm nemen. Weet je wie dat kan? Daklozen met een straathoekwerker of een outreacher die in hun plaats belt. Zij hebben als het ware een wit middenklasfiguurtje naast zich staan, dat die norm gewoon is. Ik wil niet met de vinger wijzen, want elke keuze is gelijk aan verliezen. De enige oplossing is om 200 plaatsen te voorzien. Dat bedoel ik met het denken vanuit één norm waaraan iedereen moeten voldoen. Dergelijke systemen moeten we herdenken. Ik zeg niet dat je elke afspraak moet afschaffen, want een werking moet draaien, maar we gaan de meest kwetsbare mensen verliezen als we blijven vasthouden aan onze witte middenklasse-normen.”

Is dat een oproep aan sociaal-cultureel werkers om dergelijke systemen aan te klagen?

“Je kan niet aan sociaal of sociaal-cultureel werk doen zonder politiserend te werken. Sociale agogiek draait om verandering. Als we niets hoefden te veranderen, dan bleven we rustig thuis. We willen verandering bij de cliënt, maar ook in de maatschappij. Je moet ze allebei aanpakken. Onze samenleving is als een trein die razendsnel voorbijraast. Veel mensen vallen er af. Je moet niet alleen proberen om hen op de trein te krijgen, je moet de trein ook vertragen. Anders geraken mensen er niet op of blijven ze eraf vallen. Idem voor

sociaal-cultureel werk. Als je met groepen werkt, moet je niet alleen die groepen verheffen – om een oude term te gebruiken – maar ook de samenleving duidelijk maken dat het anders moet. Mensen willen altijd vooruit. Gelukkig! Maar de uitdaging is: hoe kan je vooruitgaan en tegelijkertijd iedereen in de samenleving meenemen?”

Over Socius

STEUN- PUNT

Socius is het steunpunt voor sociaal-cultureel werk. We zijn er voor alle civiele sociaal-culturele organisaties, initiatieven en de mensen die zich daarvoor inzetten.

OPEN AANBOD

We bieden een brede waaier van activiteiten waaraan sociaal-cultureel werkers en organisaties kunnen deelnemen. Vormingen, studiedagen, workshops, collegagroepen ... dat noemen we ons open aanbod.

MAATWERK

We hebben ook een vraaggestuurde werking. Daarmee leveren we maatwerk. Zo spelen we in op specifieke behoeften en vragen van een of meerdere organisaties. Heb je een vraag? Neem dan contact met ons op, dan kijken we samen met jou of we je kunnen helpen.

ONDERZOEK

Socius zet ook in op ontwikkeltrajecten en trekt de kaart van onderzoek. Wat typeert de sociaal-cultureel werker? Welke evoluties zien we in het landschap van het sociaal-cultureel werk? Wat is de waarde en betekenis ervan? ... We zoeken naar onderbouwde antwoorden.

MEDIAMIX

We zetten een uitgekende mix van offline en online media in om je alle informatie te bezorgen waardoor je helemaal mee bent als sociaal-cultureel werker.

EXPERTISE

Onze kennis en expertise rond het sociaal-cultureel werk stellen we ook ter beschikking. Zo vormen we een schakel naar andere sectoren, de opleidings- en onderzoekswereld en het beleid.

NETWERKEN

In de vele initiatieven en events die we organiseren, krijg je de kans om collega's uit de praktijkgemeenschap en stakeholders van het sociaal-cultureel werk te ontmoeten, met hen te netwerken en ervaringen te delen.

DOEL- PUBLIEK

Maar liefst 130 door de Vlaamse overheid erkende sociaal-culturele volwassenenorganisaties zetten zich elke dag met een kritische blik en veel enthousiasme in voor een betere samenleving en voor participatie van iedereen. Samen met de professionals en organisaties binnen het brede civiel sociaal-cultureel werk zijn zij ons voornaamste doelpubliek.

Daarnaast richten we onze werking ook op actoren uit de overheid, belendende sectoren, de bovenbouw en de opleidings- en onderzoekswereld.

TEAM

Het team van Socius beschikt over heel wat ervaring en expertise en staat je graag met raad en daad bij. Bovendien kan je rekenen op onze aanspreekpunten die voor jou de gepaste toegangspoort tot het steunpunt zijn.

Meer weten?

Ontdek onze
speellijst over
wij-zij denken

Socius in je oor

publicaties

Stromen in de civiele samenleving

In hun subsidieaanvraag expliciteren organisaties hoe ze als civiele actor naar de samenleving kijken, hoe ze zich in die samenleving positioneren, welke ambities ze hebben, hoe ze die ambities willen realiseren en hoe ze zich organiseren om daarin te slagen. Op deze manier bevatten de 131 goedgekeurde subsidieaanvragen een schat aan informatie over het sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen en Brussel.

Welk types sociaal-cultureel volwassenenwerk kunnen we onderscheiden? Wat typeert sociaal-cultureel volwassenenwerk als actor in de civiele samenleving? Hoe organiseert het sociaal-cultureel volwassenenwerk zich? ...

Met de analyse van de goedgekeurde subsidieaanvragen sociaal-cultureel volwassenenwerk 2021-2025 reikt Socius informatie en inzichten aan, sporen we patronen, clusters en deelgebieden in de sector op en brengen we stromen in de civiele samenleving in beeld.

De kracht van de plek

Een plek doet wat met mensen. Mensen doen wat met plekken. Op 22 september 2022 organiseerde Socius het inspiratiemoment 'Burgerinitiatieven en de kracht van plekken'. Die dag brachten we in beeld op welke manier burgerinitiatieven nieuwe sociaal-culturele plekken doen ontstaan of hoe plekken mensen kunnen mobiliseren. Het gebouw, de ruimte, de locatie, ... of omgekeerd het gebrek eraan blijken immers vaak drivers te zijn in het initiatief van mensen.

Naar aanleiding van het inspiratiemoment interviewde Endeavour, bureau voor sociaal-ruimtelijk onderzoek en co-creatie, verschillende trekkers van burgerinitiatieven die iets doen met een plek. Endeavour legde hun sociaal-culturele verhalen naast inzichten uit de sociale geografie en stadsplanning en kwam zo tot zeven lessen.

Zeven lessen over hoe burgers omgaan met plekken, welke ruimtelijke tactieken ze ontwikkelen, hoe ze zich verhouden tot ruimtelijke transformatie ...

Beide rapporten kan je gratis downloaden op www.socius.be.

colofon

Socius magazine 2022

is een uitgave van:

Socius, Steunpunt sociaal-cultureel werk vzw

Saintelettesquare 19, 1000 Brussel

BE 0430 838 564

RPR Brussel

T 02 215 27 08

E welkom@socius.be

W www.socius.be

f facebook.com/sociaalcultureel

t twitter.com/sociustweets

in linkedin.com/company/socius-vzw

Eindredactie: Mieke Vasseur

Redactie: Max Frans, Silke Jaminé, Staša Pavlović en Gie Van den Eeckhaut

Fotografie: Mieke Vasseur

Vormgeving: depoedelfabriek.com

Met dank aan alle geïnterviewden en organisaties die hebben meegewerkt.

Brussel, november 2022

D/2022/4393/4

socius.be

**SO
CIUS.**

steunpunt
sociaal-cultureel
werk